

Літаратурная Беларусь

Выпуск №4 (104)
(красавік)

КУЛЬТУРНА-АСВЕТНІЦКІ ПРАЕКТ

Грамадскага аўяднання «Саюз беларускіх пісьменнікаў» і «Новага Часу»

lit-bel.org
novychas.info

Змест

НАВІНЫ: літаратурна-грамадскае жыццё красавіка.....	c. 2
АСОБА: «Неаднойчы ўласкісль»: Генрых ДАЛІДОВІЧ пра Міколу АЎРАМЧЫКА.....	c. 3
ПАМЯЦЬ: пра лёс і творчасць Міколы ЦЭЛЕША	c. 4-5
ПРОЗА: апавяданне Васіля ЖУКОВІЧА «Жывы!».....	c. 6
ПАЭЗІЯ: «Готландскі нататнік» Юркі ГОЛУБА	c. 7
ЭС: Ала ПЕТРУШКЕВІЧ, «Жанчыны не павінны ваяваць».....	c. 8-9
ПАЭЗІЯ: вершы Васіля МАКАРЭВІЧА і Аксаны СПРЫНЧАН.....	c. 10
ЛІТАРАТУРАЗНАЎСТВА: Васіль Дранько-Майсюк пра Л.ГЕНІЮШ..c. 11	
ПЕРАКЛАДЫ: літоўская паззія — У.Бразюнас і А.Марчэнас	c. 12
ГУМАР: мініяцюры Сяргея УКРАІНКІ.....	c. 13
ДЗЕЦЯМ: вершы Сяргея ЧЫГРЫН пра Сяроху ПАСТУШКА і Канстанцін	
КАСЯК пра «літаратурную» Валадарку.....	c. 14
СВЕТ: навіны літаратурнага замежжа.....	c. 15
СВЕТ: навіны літаратурнага замежжа.....	c. 16

Сяргей Законнікаў:

«Вершы не пішуцца, а нараджаюцца»

— Сяргей Іванавіч, у вершы «Лёгкі хлеб» Вы пішаце: «Лёгкім хлебам паэзію лічаць, стараюцца // «Ад саxі і станка» прараваца да слова...// Да метафоры ўсё ж мазалём не ствараюцца, // Нельга рыфмы спарадкаваць, быццам дровы...». Як адрозніць спарадкую паззію ад штукарства?

— Практычна ўсе людзі ў маленстве або ў юнацтве нешта рыфмуюць, рytмічна пра маўлююць нейкія радкі. Многія цішком запісваюць свае практиканні і лічаць іх паэзіяй. Сапарадкальная паэтычная здольнасці, талент даюцца чалавеку Вышэйшай Воляю і не так часта, як гэта некаму здаецца. Апошнім часам агульны ўзоровень якасці паэзіі катастрофічна знізіўся, бо ў літаратуру кінулася ўсе, каму не лянато. Гэтым грашаць пенсіянеры, асабліва ў якіх няма лецішча.

Для мяне адрозніць спарадкую паззію ад штукарства не надта складана. Калі ў тэксле няма сардечнага хвалявання, шчырасці і цяпла, натуральных перажыванняў, здзіўляючых назіранняў, свежых метафораў, калі ён не кранае, не чапляе душу, то гэта і ёсць штучнасць, зробленасць. Ад такіх вершоў заўжды зыходзяць холад і поўная абыякасць да чытача.

Ні мудрагелістыя канструкцыі формы, ні мадэрновыя рыфмы іх не ратуюць. Асабліва мне пярэчыць, калі ў аўтара няма адчування арганізаванасці, гармоніі, чуцца слова. Яно нікак не хоча лезці ў радок, але вершаплёт бязлітасна б'е яго доўбняй і заганяе не ў сваё гніздо. Цяжка маральна і нават фізічна чытаць такія творы.

— Народны паэт Беларусі Ніл Гілевіч выдаў свой збор твораў на ўласныя сродкі. Чаму, на Вашу думку, выдаць книгу ў Беларусі тиха? Што трэба зрабіць, каб для творцы шлях ад рукапісу да книгі быў не такім складаным і доўгім?

— Бываючы ў розных краінах (Францыі, Германіі, Даніі, Швейцарыі), я цікавіўся тым, як таленавітыя аўтары выдаюць свае кнігі. Найбольш шанцуе тым, хто атрымлівае дзяржаўныя гранты на напісанне канкрэтных рукапісаў. Там ёсць такая

выдатная практика. Але прыўвілеі заслугоўваюць ужо большім вядомыя творцы, прытым іх колькасць абмежавана. Астатнім дапамагаюць мясцовыя мэрыі, розныя фонды, вельмі широка практикуецца спонсарства заможных людзей, бо дабрачыннасць не абкладаецца падаткам. Наадварот, дзяржава за ўвагу да культуры, літаратуры змяншае падатак на іхні бізнес.

У СССР друкавацца было нашмат прасцей, таленавітаму чалавеку не трэба было плаціць за выданне. Ён атрымліваў яшчэ і неблагі ганарап. Затое існавала драконаўская цензура, у барацьбе з якой маю багаты вопыт, бо на працы амаль дзвеяці гадоў давялося ратаваць выдатныя кнігі В. Быкава, А. Адамовіча, У. Караткевіча, П. Панчанкі, А. Рыданава, п'есы А. Макаёнка.

У пэўным выглядзе савецкая парадкі перайшлі ў Рэспубліку Беларусь. Але цяпер правіць баль аўтарытарная ідэалогія, якая дзеліць пісьменнікаў на «нашых» і «нянашых». Нікак падтрымкі «нянашым», якія маюць свой погляд на рэчаіннасць, няма, з імі ідзе напружаная вайна.

З 2000 года дзяржава да маіх кніг не мае нікіх адносінай. У час, гнілі і хісткі для нацыі, надзвычай неспрыяльны асабіст для мяне, быць адразу аўтарам і фундатарам сваіх выданняў, што рабіў неаднаразова, няпроста. Але я аптымізму не гублюю.

— Вы вядзеце пастаянную рубрыку «Пункт гледжання»

у газеце «Свободные новости плюс». Як у Вас атрымліваецца так аператаруна і кра- самоўна адгукацца на самыя злабадзённыя падзеі?

— Я на працы атрымліваю ўсяго жыцця прывык да перапрацоўкі розумам і душою вялікай плыні інфармацыі, цяпер таксама ўважліва сачу за падзеямі ў краіне і свеце, па меры магчымасці вандрую. Гэта дапамагае быць у пэўнай інтэлектуальнай форме, мець свае меркаванні. Лічу жанр публіцыстычнага раздуму вельмі прыдатным для місіі ненавязлівага асветніцтва, якое патрэбна заўжды, і асабліва ў час жорсткіх інфармацыйных войнай.

— За сваё жыццё Вы нямала павандравалі па свеце. Як стаўвіца да беларускай культуры і літаратуры ў свеце? Што трэба зрабіць, каб на сучасную беларускую літаратуру звязнулі ўвагу чытачы з іншых краін?

— Я вітаю і люблю любяя вандроўкі, але сам ніколі не быў простым турыстам, які ходзіць услед за экспкурсаводам і паварочвае галаву ўлеву або ўправа, разглядаючы выдатныя мясціны нейкай краіны. Так склалася, што кожны мой выезд за мяжу меў пад сабою грунтам літаратурныя падзеі або клопаты, звязаныя з наступствамі Чарнобыльскай катастрофы, калі давялося, зноў жа паэзіяй, у час платных канцэртаў у Германіі, Польшчы зарабляць гроши на лекаванне хворых

дзяцей, набыццё медыцынскага абсталявання, лекаў, вітамінаў для беларускіх бальніц. Мой шматгадовы вопыт дапамогі тым, хто пацярпеў ад аварыі, паказаў, што паэтычныя радкі маюць не толькі духоўную, але і матэрыяльную сілу, бо дапамагаюць ратаваць фізічнае здароўе людзей.

Што тычыцца стаўлення да беларускай культуры і літаратуры ў свеце, то адказваецца на гэтае пытанне складана. Па-першае, у многіх месцах, дзе я быў, людзі слаба ведаюць або нават зусім не ведаюць самую краіну Беларусь, а мы часта хочам прымасць жаданае за спараднае. Па-другое, культура і літаратура — гэта не палітыка, тут ситуацыя больш прыхаваная. Нікі плён, безумоўна, даюць дні культуры, абменныя выезды беларускіх тэатральных і канцэртных калектываў за мяжу. Але гэта разавыя акцыі, мера-прыемствы святочнага кшталту. Свята прашло, а што засталося ў душы?

У другой палове XX стагоддзя кнігі некаторых беларускіх пісьменнікаў (І. Мележа, Я. Брыля, У. Караткевіча, І. Шамякіна і інш.) часта выдаваліся ў савецкіх рэспубліках і ў краінах з.зв. «народнай дэмакратыі». Рашучы прарыў у Еўропу, Азію і Лацінскую Амерыку зрабіў у той час сваім выдатнымі аповесцямі Васіль Быкав.

У сучасны момант чытачы суседніх краін (Украіна, Расія, Польшча, Літва, Чехія) нешта

ведаюць пра беларускую літаратуру жыццё. З больш далёкім светам інфармацыйныя і ўзаемаперакладніцкія літаратурныя стасункі слабейшыя, за выключэннем, можа, Германіі і Швеціі. Канечно, беларускія кнігі ў перакладзе выходзяць і ў іншых краінах. Іх нямала, а аўтары — ад класікаў і да самых маладых.

Але трэба рэальна ацэніваць гэтыя прыемныя для аўтараў падзеі. Калі ў Варшаве двойчы выходит зіла мая кніга паэмаў «Чорны конь Апакаліпсісу», а ў Сафіі кніга «Шлях душы», гэта ніколікі не азначае, што палякі ці беларусы масава ведаюць таго паста...

Найбольш у свеце выдаюцца і карыстаюцца попытам кнігі Святланы Алексіевіч, што сам неаднаразова бачыў і чую на супстрэчах з чытачамі ў Германіі, Францыі, Польшчы.

Беларуская літаратура стане цікавай іншаземцам, калі будзе выходит зіла на сапраўды агульна-чалавечыя тэмы, якія хвалююць кожнага зямляніна, напаўняюцца нацыянальным каларытам, аўтарскай шчырасцю і прайдай, мець новыя прыцягальныя формы.

— Распавядзіце, як ствараюцца Вашыя вершы, што натхніе на творчасць? Над чым цяпер працуеце, чым парадуеце ў бліжэйшай будучыні?

— Вершы не пішуцца, а нараджаюцца. Звычайна гэта здараеца з аднаго радка або страфы, што выпырхаюць з душы. Далей, як кажуць, спраўва тэхнікі. Але гэта не азначае нікі канвеер, з нарыхтовак выбіраеца самае лепшае. Бывае, што доўгі час на вершы не цягне. А натхніе мяне будзённае жыццё, у якім, як ні дзіўна, шмат паззій, жывых імпульсаў для творчасці.

Пакрые пішу складаную для мяне ў прафесійным плане кнігу «Рабскі дзень, вольная ніч» дапаўняю рукапіс успамінаў «Згадкі Вогненнага Пса». Ёсць гатовыя тры рукапісы публіцыстыкі. Што тычыцца паззій, то новы зборнік вершоў можа быць падрыхтаваны і сёлета. Але наперад забягаць няварта, пажывем — пабачым.

Гутарыў Алец Сачанка

Грамадская акцыя «Аўтографы»

**Дарагія калегі, сябры, усе,
хто неабыякавы да нашай
культуры і гісторыі! У
кожнага з вас на кніжных
паліцах сярод мноства
розных выданняў ёсць
такія, дзе аўтар пакінуў
свой аўтограф.**

Часам гэта проста подпіс, а
часам — прысвячэнне, па-
жаданне, верш. Такія кнігі
нам дарагія, паколькі яны
адрасныя, ачалавечаныя. І раз-
ам з тым, гэта нашая агульная
культурная спадчына.

Здавалася б, мы быццам бы-
ўсё ці амаль усё ведаем пра на-
шых пісьменнікаў. Ды і не толькі
пра іх (дзеячу навукі, маста-
цтва, падзвіжнікаў Беларусі).
Быццам бы, многае надрукава-
на, штосьці хаваецца па архівах.
Але на самай справе ёсць яшчэ
агромністы, амаль археалагічны
пласт, які знаходзіцца на нашых
кніжных паліцах. Словы, асабі-
стыя подпісы, малюнкі (як у В. У.
Быкава) — нацыянальная куль-
турная спадчына, замкнёная ў
наших кватэрах.

Давайце збярэм яе! Не згубім
у буکіністах, у макулатуры, у
«ніяпэўных» пакаленнях. Давай-
це перагледзім тое, што маем на-
уласных паліцах і кнігазборах.
Бацькоўскіх, сяброўскіх...

Кожны аўтограф — хай сабе
і «хвіліна стварэння», аднак —
хвіліна жыцця нашага выбітнага
пісьменніка ці, напрыклад,

Прэс-служба СБП

літаратуразнаўца, навукоўца, ці
«кніжнага беларуса», ці праста
Беларуса.

Усё, што мы знайдзем і захава-
ваем — застанецца. Не толькі ў
Саюзе беларускіх пісьменнікаў.
Застанецца ў Беларускім дзяржа-
ўным архіве-музее літаратуры
і мастацтва. Самае цікавае з
аўтографаў будзе выдадзена. І ў
друку, і ў электронным выглядзе.

ЯК РАБІЦЬ:

Перагледзець сваю бібліятэку
і знайсці аўтографы. Пераставі-
ць, скласці асобна. Вылучыць
«цікавосткі». Калі мажліва, то і
на аўтарах.

Калі маеце магчымасць, то
зняць на ксераксе ці адсканава-
ць, зрабіць фота (фарзац кнігі,
аўтограф), дадаць каментар: калі аўтограф быў зроблены і
каму, дзе, пры якіх абставінах).

Скан, ксеракопію або фота ў
электронным варыянце дасылай-
це на паштовы адрас sbp@lit-bel.
org, тэма ліста «Аўтографы».

У папяровым выглядзе копіі
можна даслаць звычайнай по-
штай на офіс Саюза беларускіх
пісьменнікаў (220012, Мінск,
вул. Кузьмы Чорнага, д. 31, пам.
906; гарадскі тэл. 8-017-200-80-
91). Або прыносьце саму кнігу —
мы адскануем яе на месцы.

Збярэм, захаваем і переда-
дзім!

Акцыя праводзіцца Саюзам
беларускіх пісьменнікаў. Кура-
тары праекта — Наталля Гар-
дзіенка і Сяргей Тарасаў.

Пісьменнікі СБП

Сустрэча пісьменніцкіх арганізацый балтыйскага рэгіёну

**27–28 сакавіка на
шведскім востраве Готланд
у горадзе Візбю адбылася
генеральная асамблея
Балтыйскай пісьменніцкай
і перакладчыцай рады
(Baltic Writers and
Translator's Council). У
склад рады ўваходзяць
амаль 20 арганізацый
балтыйскага рэгіёну, у тым
ліку і ГА «Саюз беларускіх
пісьменнікаў».**

Падчас сёлетнія генераль-
най асамблі аблікаркоўваў-
ся цэлы шэраг пытанняў:
былі прадстаўленыя да-
клады, прысвечаныя агляду
дзейнасці пісьменніцкіх аргані-

зацый за год, абмеркаваныя да-
лейшыя перспектывы ўзаема-
супрацоўніцтва пісьменніцкіх
і перакладчыцкіх арганізацый
Балтыкі.

Важным рашэннем, якое
прыняла сёлетнія асамблія,
была змена назвы арганізацыі.
Новая назва цяпер будзе гучыць
так: «Балтыйская пісьменніцкая
і перакладчыцкая рада» (замет
«Балтыйская пісьменніцкая
рада»). Эта зроблена з мэтай
«увядочніць» арганізацыі
літаратурных перакладчыкаў,
якія ўваходзяць у Раду наройні
з пісьменніцкімі.

І, натуральна, адной з са-
мых значных падзеяў сёлетнія
сустрэчы было абронне новай
старшыні і новай рады аргані-
зацыі. Цяпер кіраунічы орган
Балтыйскай пісьменніцкай і пе-

рекладчыцкай рады складаецца
з Казімеры Астратавінэ (старшы-
ня, Літоўская асацыяцыя літара-
турных перакладчыкаў), Стэфана
Інгварса (намеснік старшыні,
Шведскі саюз пісьменнікаў),
Мудзітэ Трэйманэ (скарбнік,
Латышскі саюз пісьменнікаў),
Хэйдзі фон Врыхт (сакратар, Фін-
скія асацыяцыя шведскамоўных
пісьменнікаў), Юлія Цімафеева
(Саюз беларускіх пісьменнікаў).

Яшчэ адно новаўядзенне:
цяпер кожны другі год гене-
ральная асамблія Балтыйскай
пісьменніцкай і перакладчыц-
кай рады будзе пашыраная, гэта
значыць, што яна будзе ўклю-
чаць у сябе публічныя выступы,
літаратурныя чытанні і дыскусіі.
Першую пашыраную асамблію
плануецца правесці ў 2016 годзе.

ЮЦ для lit-bel.org

Спачы́ў у вечнасці Уладзімір Содаль

Пра сыход краязнаўцы,
даследчыка літаратуры,
сябра СБП Уладзіміра
Содала паведаміла
ўдава пісьменніка Клара
Барысаўна.

Уладзімір Содаль нарадзіўся
13 верасня 1937 года ў вёс-
цы Мормаль Жлобінскага
района Гомельскай вобласці.
Скончыў Мінскі педагогічны
інстытут, працаўваў настаўнікам.
Некалькі дзясяткі гадоў ад-
працаўваў на беларускім тэле-
бачанні.

Як літаратуразнаўца Ула-
дзімір Содаль даследаваў твор-
часць В. Дуніна-Марцінкевіча,
Ф. Багушэвіча, Я. Купалы, М. Баг-
дановіча, Зосікі Верас і іншых.

Ва Уладзіміра Содала засталі-
ся сын, дачка, чацвёра ўнукаў і
праўнук.

«Да апошняга ён ірваўся
пайсці з людзьмі сустрэцца.
Усё спрабаваў нешта пісаць,
а літары ўжо не складаліся.
Аказаўся, ужо два тыдні, як у
яго інфарт, а ён не скардзіўся,
нічога», — распавяля «Радыё
Свабода» жонка пісьменніка
Клара Барысаўна.

Памёр Уладзімір Содаль 15
красавіка ў Першым клінічным
шпіталі Мінска. Пахавалі пісь-
менніка і літаратуразнаўцу на
могілках у Астрашыцкім Гарад-
ку, каля маці.

Смуткуем і выказываем спа-
чуванні родным і блізкім Ула-
дзіміру Ілліча.

Саюз беларускіх
пісьменнікаў

ТРАВЕНЬСКІ ЮБІЛЯР

У наступным месяцы адзначае юбілей сябар
Саюза беларускіх пісьменнікаў

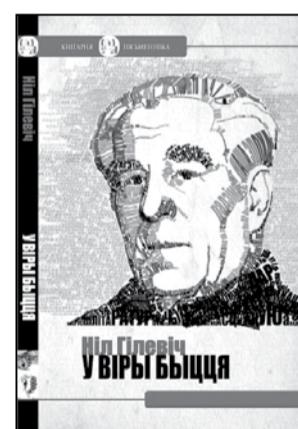
Сымон Вікенцьевіч Барыс (нар. 20.05.1935)

Жадаем яму радасці, натхнення і дабрабыту!

Ніл Гілевіч: «У віры быцця»

У Бібліятэцы Саюза беларускіх пісьменнікаў у
выдавецстве «Кнігазбор» пабачыў свет эсэстычны
зборнік Народнага паэта Беларусі Ніла Гілевіча.

Ніл Сымонавіч Гілевіч — Заслужаны дзеяч на-
вукі Беларусі, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі імя Янкі
Купалы, прафесар, паэт, літаратурны перакладчык,
драматург, фальклорыст, літаратуразнаўца.

У кнізе змешчаныя ўспаміны пра значныя
падзеі грамадскага і культурнага жыцця, адлю-
страваныя рэфлексіі пісьменніка, яго бачанне
мінулага, цяперашняга і будучыні роднай краіны.
Паэт чуйна рэагуе на палітычныя і сацыяльныя
працэсы, якія адбываюцца ў Беларусі і за яе ме-
жамі, дае ім ацэнку, прагназуе развіццё нашай
нацыянальнай свядомасці.

Значнае месца на старонках новага выдання
адведзена апісанню і аналізу прачытанай літа-
ратуры, айчыннай і замежнай, сучаснай і даўнай.
Ніла Сымонавіча як чытача і даследчыка цікавяць
тэндэнцыі і гісторыка-культурныя перадумовы
стварэння тых або іншых кніг.

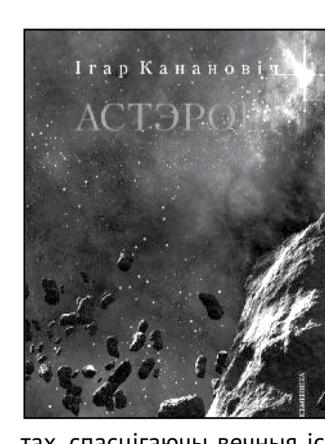
Па-ранейшаму важную ролю, па меркаванні
паэта, у сучаснай нацыянальнай культуры адигры-
ваюць ідэалагічныя інерцыі мінулага, «рэха» ка-

мунізму. Пераадолець кансерватыўнасць савецкага
часу, звярнуцца да нацыянальнай ідэнтычнасці,
жыццёва неабходнай нам сёння, тут і цяпер, дзеля
фарміравання будучых пакаленняў, — тое, што
найбольш турбуе пісьменніка: «Усе нашы заклікі
захоўваць, даражыць, цікавіцца нацыянальнай
культурай будуць даваць мала плёну — датуль,
пакуль не пачнем гэта ўнушаць дзесяцам ад калыскі,
ад дзіцячых садкоў, з першых дзён у школе».

Але ж, нягледзячы на суплёт пакуль не выра-
шаных сацыяльных і культурных праблем, на якія
ўказвае і з-за якіх перажывае Народны паэт, у
кнізе «У віры быцця» адчуваецца подых вясны,
надзеі, аптымізму на добрую будучыню беларусаў
і Беларусі.

Ігар Канановіч, «Астэройд»

У дэбютным зборніку маладога паэта «Астэройд»
— выбраныя творы, напісаныя аўтарам цягам
апошніх сямі гадоў.

У трох раздзе-
ях «Міл пад-
обны да
раю», «На арбіце
твяе!», «Бог ёсць
зіма» змешчаныя
вершы, створаны
у класічнай
манеры, якія на-
пойніцу раскры-
ваюць унутраны
свет шырай
душы паэта, што
гартуеца ў паку-
тах, спасцігаючы вечныя ісціны: паклікання, ка-
хання і зямнога прызначэння чалавека.

Кніга выйшла ў Бібліятэцы Саюза беларускіх
пісьменнікаў у серыі «Кнігарня пісьменніка».

«Астэройд» у небе беларускай паэзіі — шукайце
яго ў кнігарнях Беларусі!

Неаднойчы ўваскрэслы: Мікола Аўрамчык

У кароткай аўтабіографічнай нататцы «Пра сябе» (1962, аўтару на той час 42 гады) Мікола Аўрамчык прызнаваўся: у дзяцінстве яго, ураджэнца Плёсаў на Бабруйшчыне, «больш вабілі не кнігі, а самаробныя самапалы ды буслянкі на стогадовых ясакарах і ліпах у быльм панскім садзе».

Ды шукальніка прыгод (часам і на сваю галаву: аднойчы з ветраковага крыла) спаквала адшукала літаратурнае натхненне і ўзбудзіла яго на іншыя пошуки, і так натхнена, што ў старэйшых класах «запаўняў сваімі вершамі школьнную наст-цэнгазету», а дзевяцілітнікам пачаў пісаць апавяданні. Адно з іх адаслаў у Мінск, у Дом пісьменніка, дзе яго прачытаў сам Кузьма Чорны, некаторыя творы якога ўжо вывучаліся ў школе. Зразумела, нават канверт з адказам знанага пісьменніка ўразіў і юнага, яшчэ недасведчанага для прозы аўтара, і ўсю школу. Прага ведаў і спасціжэння творчых таямніц прывядуць маладога паэта ў Мінск на літаратурны факультэт педагогічнага інстытута. Ухвалены Якубам Коласам і рэдагаваны Аркадзем Куляшовым верш «Адлёт жураўлён» амаль услед за вершам «Парааштыстка» будзе змешчаны на старонках флагмана літаратурнага працэсу — часопіса «Полымя рэвалюцыі». Справа набліжалася да запаветнай мары кожнага пачаткоўца — да першай кнігі, але... Гэты жудасны адрезак часу мяняў, ламаў лёс не аднаго магчымага аўтара паэтычнага зборніка...

Нават цяжка ўяўіць, што было на душы ў палоннага з канца чэрвеня 1942 па канец красавіка 1945-га Аўрамчыка. Ён зведаў акрылене летуценнасцю юнацтва, веру «ў светлыя камуністычныя ідэалы» і «сапраўдную народную ўладу»... А сапраўдны патрыятызм унаучы 26 чэрвеня 1941 года яго і яшчэ аднаго Міколу, Сурначова, павёў з падпаленага Мінска. «Мы прайшли пехатой на ўсход усю Еўрапейскую частку СССР, каб пасля многіх калізій апынуцца пры «Каюшах» радавымі на Волхавскім фронце». Яго камандуючы здаўся ворагу, здрадзіў падначаленым...

*Пад Чудавым я цудам не забіты.
Пратаў без вестак я*

— ў Мясным Бары, ІўРуры, богам і людзямі забыты,
Ледзь выбраўся з падземнае нары.

Мікола Аўрамчык, «Каб гэткага лёс вы не мелі...»

Вызваленне прыйшло ад англічан. Паколькі ні выкryванне сакрэтаў «Каюш», ні службы ворагу ў нямецкай форме смершаўцы за Аўрамчыкам не знайшлі, то яны пакінулі яму жыццё, але не ацанілі яго мужнасць, здольнасць выжыць у самых

жудасных умовах і застацца пры гэтым сапраўдным чалавекам, грамадзянінам сваёй краіны. Родная ўлада «падзякавала» па-свойму, адправіўшы нямоглага лячыщу лёгкія ў Данбас. З падзямелля — у падзямелле.

Выжыў, чарговы раз уваскрос. Увесну 1946 года са зразумелым душэўным уздымам, з адноўленай надзеяй вярнуўся ў Мінск, дзе прадоўжыў вучобу і зайнічэў рэдактарскі хлеб. У 1949-м споўнілася былая мара яшчэ ў шмат чым наўнага, яшчэ без сівізны ў валасах юнака: выдаў першы зборнік паэзіі з бадзёрай назваю «Пярэдні край». Выходзяць новыя паэтычныя зборнікі. Мі і не зусім з новымі назвамі: «Дружба», «Шляхамі дружбы».

У 1953-м пачаўся новы перыяд у жыцці Аўрамчыка. Гэты этап садружны з заснаваным тады новым часопісам «Маладосць», дзе пазн папрацуе 27 гадоў загадчыкам аддзела паэзіі, выявіўшы выключныя цярпівасць, умение, высакароднасць у справе даследчыння маладых да літаратуры, іх творчага росту. Як ён прызнаецца, і сам многае ад іх узяў. Ад іхніх энергій, часамі дзёрзкасці, творчых пошукаў. Ад іхніх уздечнін, любові як да чалавека і рэдактара. Траячы нямала часу на маладых. На пaeздкі па Беларусі і СССР, на пераклады. Мі і ад гэтага сам пісаў мала. Безумоўна, пасля смерці Сталіна і асабліва адліжнага XX з'езда КПСС (жонка паэта Паліна Аляксандраўна неяк прызналася мне, што пасля вайны яны асцерагаліся яго арышту як былога байца неславутай 2-ой ударнай арміі ці англійскага штёна) разам з іншымі і Аўрамчык уздыхнуў вальней.

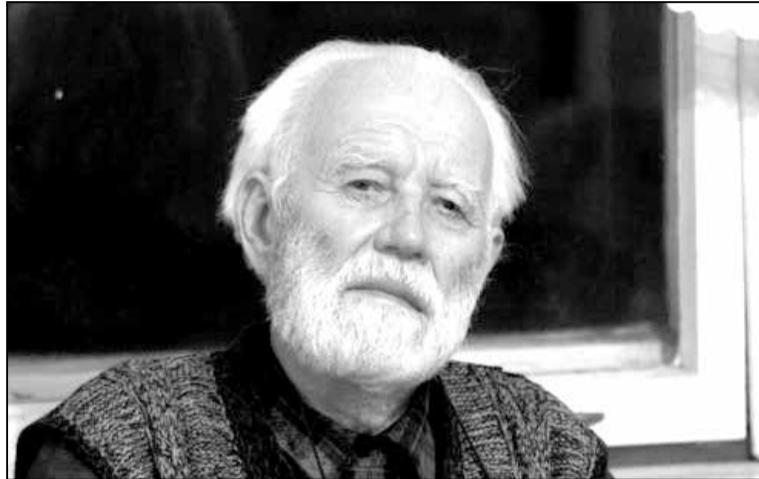
На маю думку, разам з больш спрыяльнім часам, з духоўным разніволованнем і аслабленнем Аўрамчык больш індывідуальна выразна пасля немалога пера-прынку паўстаў у кнізе «Ключы жураўлінія» (1960). Тут ужо не проста рознотэм'е, тут поўныя цэласны падбор вершаў на духоўнай аснове і, бадай, упершыню не рэзка, але па-чалавечы горасна ўвасобленае чалавече «яя». Чалавека з цяжкім драматычным лёсам. Ён яшчэ хавае свой боль. Гад сям'і, і ад чытачоў.

У «Ключы жураўлінія» Мікола Аўрамчык змясціў верш «Анкета». Тады гэты «дакумент» меў велізарную сілу, па ім «чыталі» чалавека, вызначалі, якім яму быць. Ці не быць. У вершы, прысвечаным таксама былому ваенна-палонному Янку Брылю, паэт выдыхнуў ад усёй збалелай душы:

*Адразу ж стала зразумела мне,
З якой прычыны ты раптоўна
гэта*
*Задумаўся і нават пахмурней,
Спакойна запаўняючи анкету.*

Гэты верш трэба чытаўці цалкам, ён — у ліку класікі нашай паэзіі. Выдзелім асабліва:

*Заўжды ў анкету лёгкага зазірнуць,
Але ў душу так проста
не заглянеш.*

Наступная кніга «Сустрэчы былых канагонаў» (1963), без ніякага сумнення, — жыццёвы і творчы ўзлёт Аўрамчыка-паэта. І ў пасталенні, і ў смялейшым асваенні сваіх «нетраў». Заслучана за гэту кнігу паэзіі Аўрамчык атрымаў вышэйшую літаратурную прэмію рэспублікі.

Наступная кніга паэзіі «Універсітэцкі гарадок» (1967), «Агледзіны» (1969), «Радовішча» (1976) і іншыя ўзмацнілі яго паэтычную рэпутацыю.

У 1980 годзе Мікола Якаўлевіч глыбока засмуціў Васіля Зуёнка і мяне — галоўнага рэдактара і намесніка часопіса «Маладосць»: падаў заяву на звольненне з працы. Як мы не ўгаворвалі яго перадумаць, ён настойваў толькі на адным: не, еду амаль на пастаяннае прафыянненне з працы. Як мы не ўгаворвалі пачытаць тое, што ён напісаў у аўтабіографічнай нататцы пра сябе ў 1962 годзе, то з'явілася б яскравае пацверджанне гэтага. У прыватнасці, там ён зазначыў: «Кожны дзень на дасвецці з лагера да шахты канваіры прыганялі вялікую калону палонных, аўтвіту герляндамі шахцёўскіх лямпай. Няволінкаў апускалі ў падзямелле. У лагеры лупцавалі канваіры, паліцамі, па дарозе да шахты штурхалі прыкладамі канваіры, а ў падзямеллі кайлом білі штайгеры і іх памочнікі.

Ад стандартнага рацыёну — невялічкай пайкі хлеба-сурагату і двух літраў незапраўленай баланды са шпінату або сушанай брускі ледзьвіе перастаўлялі ногі.

Кожны месяц з лагера вывозілі 30-40 хворых туберкулёз. Калі б не малады юнацкі арганізм ды не падтрымка і дапамога аднаго нямецкага шахцёра, дык я, напэўна, не выжыў бы ў гэтым пекле».

Хіба не зрокавая карціна! Не, залапінкі прозы! Вось мне і пашанцавала першаму засведчыць Аўрамчыка-празаіка: ён нарэшце вызваліўся ад сваіх душэўнага цяжару, але раманам «У падзямеллі», а затым творам «Палон» перанёс яго, свой цяжар, на персанажа сваіго твора. Тут цалкам супала тое, што раней пісаў пра Аўрамчыка адзін з крытыкаў: «Думы і пачуцці яго сутчынны з думкамі і пачуццямі яго героя».

На мой погляд, Аўрамчык «У падзямеллі» перасягнуў звычайную побытавую праўдзівасць.

Ісці і на яе багатым матэрыяле па-мастаку наблізіўся да праўды вялікай прозы тым, што сваімі сродкамі паказаў свайго героя па ўзоры анявчаных вайной, але ўваскрэслых ад яе. Яго герой зведае гаму пачуццяў: прыкрасы, ганьбу, страх, тугу па Бацькаўшчыне, пакуты, боль ад адчайнасці загубіць сябе (каль звар'яцела выдзёубае вялікі кавал пароды, каб тая авалілася і задушыла яго); ён зведае і радасць — так-так, і ўчеху (ад роднай сасны з Беларусі, якой падпіралі штолыні), ён зведае і помач, а то і паратунак ад таго, што словамі і хлебам падтрымлівае не Сталін, не родны ўрад праз Чырвоны Крыж, а немец-майстра, нармалыны, не атручаны фашистскай ідеалогіяй чалавек. На раман вельмі зычлівую рэцэнзію напісаў Я. Лецка, а ў некаторых «былых» было абурэнне (наконт возбраза немца-выратавальніка), была спроба твор замаўчыць, не выдаць асобнай кнігаю, не дапусціць да перакладу на рускую мову. Кнігай той раман, як і новы, «Палон», выйшаў, але належнай гаворкі пра іх, на жаль, няма, хоць яны заслугоўваюць гэтага.

Як бы там не было, у нас ёсць і свой, беларускі погляд на даваенную і ваенную Германію. Гэта — «Птушкі і гнёзды» Янкі Брыля, «Змагарныя дарогі» Кастуся Акулы, «Жыццё пад агнём, або Партрэт беларускага веначальніка і палітычнага дзеяча Барыса Рагулі на фоне яго эпохі» Лявона Юрэвіча, успаміны былых «остарбайтараў» М. Грыба і В. Шабалтаса і г. д. Не хачу сказаць, што гэтыя і іншыя творы раўназначныя, што некаторыя з іх заслугоўваюць толькі ўхвальнай ацэнкі. Ды маствацкая з'ява: ёсць і раманы Аўрамчыка, што дадаюць да ўсяго згаданага карціны-адценні.

У 1984 годзе Мікола Аўрачык кнігаю «Знаёмыя постаці» асабліва ярка заяўіў пра сябе як эсэіст і мемуарыст. Зноў жа: тут багатая дакументальная аснова, выдатна выкананыя малюнкі, дэталі, патрэбная сюжэтнасць, часамі і пэўная інтрыга і, мабыць, галоўнае: пры ўсёй павазе да вялікіх людзей у асобных выпадках даеца ім і страгавата, у тактоўным тоне ацэнка за пэўную іхнюю дзеянасць, што не спрыяла беларускай справе. Хто цікавіцца новым, мала ці зусім невядомым пра Я. Купалу, Я. Коласа, К. Крапіву, Зм. Бядулю, А. Куляшову, М. Танку, П. Панчанку, І. Мележа, Я. Брыля, А. Пысіна ці пра ідэалагічнага ў двух асобах (спрыяльнага і ўтаймоўшчыка беларускасці) П. Машэрава, то тут яго чакае цікавае адкрыццё. З асаблівым хваляваннем чытаюцца старонкі пра сяброў юнацтва, таленавітых паэтаў А. Коршака, М. Сурначова, якія аддалі жыццё за Радзіму, назаўсёды засталіся маладымі, з няспраўдженымі творамі і задумамі.

Выданні Міколы Якаўлевіча Аўрамчыка выяўляюць таленавітую асобу аўтара і яго значны ўнёсак у нашу літаратуру. Генрых Далідовіч

Зазер'еўскі летапісець:

У ягоным жыццёвым і творчым лёсе — безліч таямніцаў, загадак.

Народзіўся ў першай лета ХХ стагоддзя — 25 ліпеня — у вёсцы Зазер'е Есмінскай воласці былога Барысаўскага павета Мінскай губерні. Невядомая беларуская вёска вызначалася ўжо тым, што патанала ў пракаветных пушчах, ляжала на старадаўнім «Вітаўтавым шляху» (Вільня — Маладэчна — Барысаў — Магілёў) і мела непадалёк завод па вырабе зброі. На вясковым магільніку адшуквалі захаванні XII стагоддзя. На адным з помнікаў быў выбіты надпіс «Неранім Celesy» (XV стагоддзе). Геранім быў адным з першых вядомых продкаў зазер'еўскіх Цэлешаў.

Завод па вырабе зброі належаў яшчэ прадзеду Міколы Цэлеша пабацькавай лініі графу Базылю, жалеза для вытворчасці здабывалі з балотнай руды. Праз той завод, як згадваў М. Цэлеш, прадзед і страціў свой графскі тытул. Пасля падзелаў Рэчы Паспалітай зазер'еўская зброя патрапляла ў рукі паўстанцаў супраць расійскага самадзяржаўя. У 1861 годзе прадзед пазнаёміўся з капитанам Зыгмундам Серакоўскім, праз два гады яны і ўзначалілі паўстанне ў Барысаўскім і Ігуменскім паветах. На заводзе да таго часу паспелі нават адліць некалькі лёгкіх гарматаў.

Ноччу царскія войскі акружылі Зазер'е, ад стрэлаў за гарэўся завод, графская рэзідэнцыя, хутары шляхты, сялянскія хаты. Як расказваў Міколу дзед Ян (апошняму ў 1863-м было 12 гадоў), прадзеду Базылю ўдалося выскачыць з палаючай спальні.

Ратуючыся ад царскай шыбеніцы, Базыль Цэлеш перабраўся ў Заходнюю Еўропу, а затым — «за ваду, у Новы свет», як называў Амерыку. Два ж ягоныя сыны — Ян і Несцер — ды дачка засталіся на Радзіме, займаліся гаспадаркай. Сялянскімі клопатамі жылі і бацькі Міколы: Барбара з Каралёнкаў і Эхім Цэлеш (па расійскіх дакументах — «Ефім Телеш»).

Апошні і прывёў сынам ў вясковую школу. Вось як аб тым успамінаў будучы пісьменнік у сваёй «Аўтабіографіі» (яе тэкст з ласкавай згоды жонкі і родзічаў М. Цэлеша аўтар гэтых радкоў апублікаваў у часопісе «Гарнір»): «Спыніліся каля дзвініцы на калідоры, з-за якіх чуўся павышаны глас настаўніка. «Высмаркайся перш!» — загадаў бацька. Я выцер рукавом сывіткі нос, і ў гэты мамант адчыніліся дзвініцы. Зь нездаволеным тварам стаяў перед намі настаўнік — малады, з прыгожымі рыхаваценнімі вусікамі; на аднай ягоныя назе быў бот з халівай, а на другой галёша поверх белага апартрунку; казалі, яго набілі хлопцы, злавіўшы каля сваіх дзеяк. <...> Мяне пасадзілі на першую парту, бо, па-першое, малы, а па-другое, «уроны хлопец». Кляса мне здавалася непамерна вялікай і пустой. У грубцы гудзеў агонь. Настаўнік паклікаў да

дошкі хлопчука, крыху большага за мяне; загадаў яму ў намаляваных крэйдай клетачках выводзіць акуратна палачкі. Рука ў хлопчука дрыжэла і палачкі выходзілі крывымі, як ягоныя ражтыгчныя ножкі. «Я тебе казаў выводзіць палачкі роўныя й не крывыя, а ты што: рагулькі мне ставіш?» Хлопчык клыпаў сінімі, як лёд на сонцы, вачыма. Крэйда выпала з рук на падлогу, і ён яе растапітаў. Тады настаўнік хапіў яго за каўнер старэнкай сівіткі й шпульнуў, як мяч, у кут, дзе была жарства. З ног хлопчука зваліліся дзюравыя бацькавы валёнкі. «Стаць на калені й стаяць датуль, пакуль я не скажу!» Я ціхутка скліўся над партай і глядзеў на голенькій й брудненькій ножкі хлопчука, ледзьве стрымліваючы свае сълзы...

На шчасце, на другі ці мо на трэцій тыдзень я захварэў на адзёр, а потым на шкарлятыну цімо на дыфтэрію — хто там намі цікавіўся ў тых часы?! Пакуль я хварэў ды папраўляўся, таго настаўніка ў школе ўжо ня было — прыслалі настаўніцу: маладую, ветлівую, добрую. Была аднекуль з-пад Радашковіч, ці можа із саміх Радашковіч. Часамі да яе прыязджаў Янка Купала, зямляк, едучы аднекуль па сваіх гаспадарчых справах, у санках-развалках, на шэршнікім, досыць ладным коніку; і сам у шэршнікім сматканым кульку, але пашытым на шляхецкі хвасон. У клясу ён, праўда, ніколі не заходзіў, але настаўніца, потым, нам апавядала пра яго дужа шмат: «Гэта наш першы сялянскі пастаў!» І чытала нам ягоныя вершы. Адзін выклік, проста, аваціло ў школе!»

У 1911 годзе пасля вясковай школы М. Цэлеш з парады настаўніцы падаўся вучыцца ў бліжэйшую (17 кіламетраў ад дома) бурсу. У 1914-м бацьку мабілізавалі на фронт, з маці засталося пяцёра дзяцей, і Мікола мусіў перапыніць вучобу, каб дапамагаць па гаспадарцы.

Праз год фронт ужо наблізіўся да Зазер'я — былі чутны стрэлы гарматаў. Сапёры пачалі паліпшаць дарогу паміж Магілёвам і Барысавам. Да працы змушалі і вяскоўцаў. «Пайшоў і я, — успамінаў М. Цэлеш. — Пратрыманыні заробку спаткаўся з Аляксандрам Блокам, пра якога я ўжо ведаў. Яго таксама паклікалі ў войска, але, дзякуючы вялікай пратэкцыі, вызначылі скарbnікам у ту ю сапёрную адзінку, якая ладзіла ў нас шлях. За дзесяць кіламетраў ад Зазер'я быў маёнтак Кубліцкіх, ягоных сёстраў па другому бацьку. Блок зацікавіўся мной, пэўна, па намове людзей або маім герайчным наведаньні школы за сяянаццаў кілямэтраў, што было вулучна адзінным выпадкам у Зазер'і, і спытаў: ці чытаў я што-небудзь з ягонае пазыцыі. Пачуўшы, што дастаць тут кніжак астатаўшіх вершоў. Я праглынуў гэтыя вершы літаральна ў адзін прысест. Яны ўскружилі мне голаў, і некаторымі з іх я пачаў проста блузьніць. Перада мной адчыніліся нейкія няведамыя мне небасхілі».

У 1916 годзе М. Цэлеш у Варонежы атрымаў службу на пошце.

Мікола Цэлеш. Мастак Пётра Мірановіч

У 30-х гадах ён змог выдаць пяць (!) невядлікіх зборнікаў апавяданняў, якімі, як пісаў пазней, быў вельмі нездаволены. У 1931-м выйшла книга «Апавяданні паляўнічага», у 1932-м — «Са стрэльбай і сабакам», у 1935-м — аповесць «Курылка (Запіскі вучня царкоўна-прыходскай школы)»

Лютайскую рэвалюцию сустрэў на Кацярынаслáушчыне, у гарадку Кадзіёўка, дзе працаўаў на шахце і наведваў агульнаадукацыйныя курсы.

«У гэты час на руінах Расейскае Імперыі пачалі ўзьнікаць незалежныя гаспадарствы падбітых народаў, — успамінаў ён пазней. — Дайшлі чуткі, што паўстает Літоўска-Беларуское Гаспадарства. Мне дужа хацелася ехаць дахаты, але кіпела хатняя вайна і мой год быў пад мабілізацыяй: я баяўся рушицца зь мейсца, каб на трапіць у самае пекла. У чэрвені гэтага-ж году, усё-ж мусіў стаць пад зброю. Даходзілі чуткі, што паўсталі Беларусь і ствараеца наша нацыянальнае войска. Выклапатаў перавод на Бацькаўшчыну, каб стаць у ягоныя шэршні, але, раптам, захварэў на тыфус, а потым на другі. Праляжаў у шпіталях роўна паўгода. Калі ў лютым 1919 г. дабраўся да роднае хаты, бацька не пазнаў мяне — так я

якія падкупляюць замілаваннем да роднай прыроды, пафасам шчаслівага жыцця на роднай зямлі.

Аповесць «Курылка (Запіскі вучня царкоўна-прыходскай школы)», напісаная на аўтабіографічным матэрыяле (ахопліва перыяд маленства і вучобы аўтара ў царкоўна-прыходскай школе, якая знаходзілася далёка ад бацькоўскай хаты), пакідае і сёння добрае ўражанне. Аўтар выявіў выключнае веданне дзіцячай пісіхологіі, выдатна выпісаў атмасферу 10-х гадоў, што панаўала на ўскрайках тагачаснай расійскай імперыі, стварыў шэршаг реалістычна-запамінальных характеристаў: настаўнікаў і вучняў.

Пра сваё жыццё ў акупаўваним Менску М. Цэлеш напісаў у адным са спавядальних лістоў на Радзіму (захоўваюцца ў архіве аўтара). «Я не лічу сябе ў чым-небудзь павінным перад нашым народам, а тым больш асабісту перад Вамі, — пісаў ён сваякам на Беларусь (у родную вёску Зазер'е).— У час нямецкага наступу я ня меў ніякай магчымасці рушыцца з Менску. Ні я адзін! Уесь Менск застаўся на мейсцы, нават сын сакратара ЦК КП(б) Панамарэнкі. Некаторыя, праўда, пазней прабіраліся пехатай праз фронт, але што да мяне, дык я і гэтага ня мог зрабіць, бо на маёй адказнасці было трох малых дзяцей. — Слаўцы ўсяго адзін месяц, — і хворая жонка пасыль родаў. Хіба я меў права пакінуць іх на верную пагібел?»

Працаўаў ён у рэдакцыях выданняў «Паліяўнічы Беларусі», «Беларуская вёска», «Піянер Беларусі», «Звязда». Па працы ў рэдакцыях беларускіх газет М. Цэлеша прыгадаў цёзка Мікола Аўрамчык, які на той час студэнтам таксама працаўаў у «Піянеры Беларусі». М. Цэлеш узначальваў у той газете аддзел і пабраўся з сакратаркай рэдакцыі.

У 1943 годзе ў Менску выйшаў зборнік апавяданняў М. Цэлеша «На крыжы» (падпісаны псеўданімам М. Лясун). «Беларускі народ на працягу свае доўгага гісторыі перажыў многа часоў добрых і цяжкіх. Але найбольш чорнымі будуць таго балонкі гісторыі Беларусі, на якіх знайдуць сваё адбіцце часы бальшавіцкага панаванья і бальшавіцкіх рэформаў у галіне сялянскай гаспадаркі, — так пачыналася выдавецкая прадмова да кнігі. — Гэтыя жудасныя часы безумоўна знайдуць шырокое адбіцце ў беларускай літаратуре. Калектывізацыя на Беларусі і адпоры ёй з боку беларускага сялянства дасыць тэму не аднаму беларускаму пісьменніку. Аб гэтых часох будуць напісаны цэлья тамы.

«...» У зборніку апавяданняў беларускага пісьменніка М. Лясуні Паважаны Чытач таксама знайдзе абрэзы з гэных жудасных часоў. Яшчэ з пятнаццацігадовага ўзросту быў ў М. Цэлеша подступы і да пазней — аднак подступамі і засталіся. «Вершы я <...> нікому <...> не паказваў, наветым дзяючатаў, якім быў згадаваў пазней М. Цэлеш.

У 30-х гадах ён змог выдаць пяць (!) невядлікіх зборнікаў апавяданняў, якімі, як пісаў пазней, быў вельмі нездаволены. У 1931-м выйшла книга «Апавяданні паляўнічага», у 1932-м — «Са стрэльбай і сабакам», у 1935-м — аповесць «Курылка (Запіскі вучня царкоўна-прыходскай школы)», прысвечаная племянікам Людзіку і Толю. У зборніках апавяданняў 1931 і 1932 гадоў праяўляўся ўплыў «Запіскі паляўнічага» І. Тургенева. Гэта быў пераважна расповеды пра запамінальныя эпізоды з жыцця паляўнічых (апавяданне «Воўчым следам»), каларытныя апісанні беларускіх пейзажаў у розныя поры года,

Апавяданні М. Цэлеша на гадвалі реалістычныя замалёўкі з жыцця — зазывчай гаротнага, трагічнага, падарванага бесчалавечнасцю таталітарнай сістэмы. Найбольш удавалася праизойдзе ў першых абзораў ствараць неабходны «рытмічны фон» аповеду. Публіцыстычнасць, частая «дыялогавасць» і ашчаднасць, нават скупасць выяўленча-мастакіх сродкаў — галоўныя адметнасці апавяданняў М. Цэлеша. Персанажы выпісваліся ім «эканомна», рэдкія і пейзажныя

Мікола Цэлеш

замалёўкі, лірычныя адступленні-паўзы. Пры чытанні ўзнікае ўражанне, што празаік эканоміць аповедную «прастору», спяша выкладці найперш змест, — нібы той летапісец-храніст (не выпадкова ж і адну з аповесцяў называў «Загібельскі летапіс»), намагаеца падаваць найперш факты, учынкі, падзеі.

А затым — у 1944-м — з сотнямі іншых менчукоў М. Цэлеш пакінуў горад. Некалькі тыдняў жылі ў Баранавічах у цесным пакойчыку свайго сябра. Дарогу на эміграцыю ад самага начатку пакрываў церні (у Гдыні сям'я пісьменніка апынулася ў лагеры). Восенню 1944 года М. Цэлеша, яго жонку і двух сыноў аддалі на працу да баўгата баўгара-нацыста В. Клята. Паўтарарадовую дачку мусілі браць у поле — пад дождик ці холад. Клят спрабаваў здзекавацца з сыноў, і аднаго разу М. Цэлеш мусіў заступіцца з віламі ў руках. Наспявала драма, ад якой уратаваў работнік Біржы працы, паляк.

Біржы працы («Arbeitsamt») М. Цэлеш шукаў ужо ў лютым 1945 года — на заснеканай верхавіне Дунай паміж Зігмарыгэнам і Заўльтау. Шукаў, дарэчы, разам з другім пісьменнікам-уцекачом Юркам Віцьбічам.

У 1950-м сям'я Цэлеша (у Нямеччыне нарадзілася дачка Люцэя) падалася ў ЗША, у Нью-Ёрк. І зноў — не пісьменніцкія клюпачы, а цяжкая праца, каб здабыць «хлеб надзённы», праца грузчыкам на лесапільні, дварнікам, санітарам у шпіталі, наслішчыкам у гатэлі, слесарам-машиныстам на металічнай фабрыцы (круціў драцяныя канаты для «параплаваў», плотнікам на будоўлі).

Сябраваў з Юркам Віцьбічам, Антонам Адамовічам. На начатку 50-х знаходзіў час і для апавяданняў, і для гістарычных аповесцяў. Моцна і пакутна марыў пра вяртанне на Радзіму. Выдадзены ў акупаваным Менску зборнік 1943 года «На крыжы» быў ці не адзіным «грахом» М. Цэлеша перад савецкай уладай. Ці «рассакрэцілі» ў СССР яго аўтара? Думаецца, у 1965-м пра гэта можна было сказаць пэўна, бо ў сваю нью-Ёркскую книгу выбранага «Дзесяць апавяданняў» (вышэй названага года выдання) М. Цэлеш уключыў трэћы (з чатырох) апавяданні зборніка «На крыжы», — праўда, са змененымі назвамі і ў крыху дапрацаваных варыянтах.

У 1953 годзе ў зборніку «Пёстрые рассказы» («Выдающиеся писатели Чехии», Нью-Ёрк) было надрукавана ў аўтарскім перакладзе на расійскую мову адно з лепшых яго апавяданняў «Янка сеяў — людзі жалі». Апавяданне, назыв якому дадзе радкі верша Я. Купалы, па сваёй ідэйна-мастакай скіраванацца бачыцца праграмным для ўсёй эмігранцкай прозы: М. Цэлеш дэталёва выпісвае жыццёвую трагедыю беларускай моладзі ў перыяд сталінска-бальшавіцкага генацыду. Менская студэнта Кузьму Вальтэра беспадстаўна арыштоўваюць і высылаюць на катаргі (пазбаўляюць волі за чытанне забароненага верша

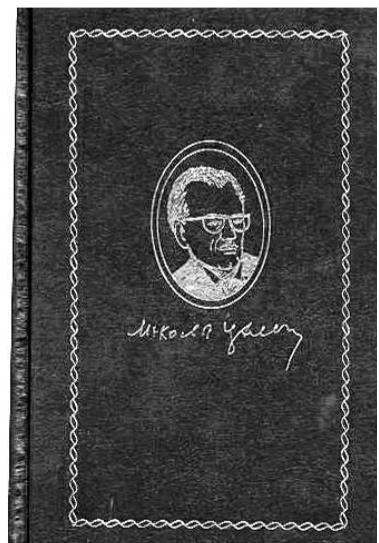
Я. Купалы і «неасцярожнае» думанне). З Сібіры Кузьма праз пяць гадоў трапляе на Беларусь на перагляд справы, пачынаеца вайна... Названае апавяданне М. Цэлеша вызначаеца дынамічным сюжэтам і пісіхалагічнай заглыбленасцю.

Адментасць многіх твораў М. Цэлеша — гістарычная рэträспекцыя. «Вы — партыйны, я — беспартыйны, але мы абодва беларусы, і думкі нашы цякуць у адным напрамку... Скажыце ж, калі ласка, як гэта здарылася, што мы згубілі ўладу над сваім дабром?! — пытае ў свайго знаёмцы галоўны герой апавядання «Партыйны таварыш» і чуе наступнае: — Думаеца мne, што тут адбыло галоўную ролю бытуюча ў нашым народзе перакананье: «Мы — нішыя і мусім выконваць нечую волю...» Вам, напэўна, ведама, напрыклад, што крывічы і дрыгавічы былі найлепшымі калёнізаторамі, умелі ладзіць з суседзямі і пашырылі сваю ўладу далёка за межы сучаснай Беларусі ва ўсіх напрамках... А літоўскім плямёнам накінулі, нават, сваю мову і культуру!.. Комплекс нішыасці гэтай начаткі расці ў нашай псыхіцы ад часоў, калі нас выраклася наша кіруюча эліта...».

У Нью-Ёрку М. Цэлеш падтрапіў у аўтамабільную аварыю, пасля чаго начала балець правая рука, пагаршаўся зрок. У 1958 годзе ён пісаў брату Піліпу ў Беларусь:

«Дараіг брацец Піліп!

Ліст твой з фота-карткай атрымаў. Зъмяніўся ты моцна! Каб спаткаліся дзе-небудзь, ня ведаючы адзін прац другога, не пазнаў бы цябе.

такое падарожжа дужа цяжка. Прышлося навучыцца кіраваць аўтамабілем і купіць яго».

Брату Піліпу ў савецкай (калгасной і бяспашпартнай) Беларусі аб тым нават і не мерылася...

Не зважаючы на свае летуценні пра вяртанне на Радзіму, М. Цэлеш не скараўся і не намагаўся прыстасоўвацца да савецкага ладу. У 1952 годзе ён скончыў аповесць «Загібельскі летапіс» (пакуль не апублікавана) — гнеўнае абвінавачванне бальшавіцкім злачынствам. У аповесці былі сатырычна выпісаны вобразы старшыні партыйнай ячэйкі Жукава, вісковых актыўісташаў з камбеда Сымона Жыгуна і Рыгора, якія дамагаліся знішчэння загібельскіх «кулакоў». Вёска Загібельскі стала сімвалам усёй Беларусі, сімвалам, на ўзоры якога высвечваўся ўвесе лёс «забранай» і пакутнай краіны. «—Нашы Загібелькі — гэта тое мейсцо, дзе чорт утапіўся, як Бог выгнаў яго з раю, і єздзіць туды і назад...» — падрахаваў аднойчы Тадэй Галавач, галоўны герой аповесці, пры сустэрэчы з сакратаром наркамзема. Ды і ў самой назве вёскі ўжо нібыта перагрывалася пагібель.

Трагічным і тыповым вымаліваны ў аповесці вобраз Тадэя Галавача, беларуса-працаўніка, які, у 1922 годзе вярнуўшыся з пяцігадовага нямецкага палону і навучыўшыся там «нямецкаму парадку», апантана начаткі пашыраць і ўзбагачаць сваю гаспадарку. Ад самога наркома земляробства дамогшыся дазволу падзяліць Загібелькі на хутары, Тадэй зрабіў сваю хутарансскую гаспадарку ўзорнай па ўсёй рэспубліцы, атрымліваў узнагароды ад наркамзема БССР. Аднак шчасцю і ў працы, і ў сям'і (дачку Агатку выдаў замуж, чаек унуку) прыйшло трагічны скон. У 1931 годзе начаткі гвалтам ствараць калгасы, ягоную маё-

ўзамбіраванай вісковой галотай-гультаямі, якія трыванць пра камуну, што «аб'яднае» ўсіх жонак і забяспечыць усім неабходным (ежай, машынамі).

Ідэйна-праблемная накіраванасць усіх без выключэння твораў М. Цэлеша, якія не падпалі пад цэнзарскі ўціск, — выразна антытаталітарная. Пазначыўшы ў аповесці «Загібельскі летапіс» і ў сваіх апавяданнях «непадсавецкага» перыяду быццёвымі духоўнымі асновамі светабачання беларуса, празаік падаваў і карціну іх знішчэння антыхрысціянскай эпохай, і складаны працэс супрацьдзеяння ёй чалавечай і нацыянальнай самасці.

Скончыўшы сваю антыбальшавіцкую хроніку — адзін з першых подступаў беларускай прозы да Мележаўскай «Палескай хронікі» — і пераклаўшы яе на расійскую мову (варыянт «Загібельскага летапісу» мае назну «Повесть гіблых лет», — ці не па аналогі з «Аповесцю мінульых часоў?»), М. Цэлеш не спяшаў яе публікаваць. Перадрукаваў два чыставікі і... адклалі архію. Чаму? Ці не ўсё з тых самых прычынаў — летуценняў-мараб звароце на Радзіму? Апублікаваннем аповесці абясцяжаліся б апошнія магчымыя спадзеўкі на беспакаранае вяртанне, пра якое М. Цэлеш не перастаў думаць. «Здаецца, пехатой праз ваду пайшоў-бы, каб убачыцца» (ліст да брата Піліпа ад 13 чэрвеня 1958 года); «Як дзеци пойдуть на свой хлеб, думаю прыехаць да Вас. Цяпер ажыццяўіць мне гэта вельмі цяжка» (ліст ад 12 снежня 1958 года); «Зазер'е забыць не могу, і хочацца прыехаць, пабачыцца» (ліст да сястры Арыны ад 15 снежня 1958 года).

Няпэўнасць і чаканне стамлялі, і ў 1965 годзе (калі ў СССР зъмяніўся — не да лепшага — кіраунік дзяржавы) М. Цэлеш

Пазначыўшы ў аповесці «Загібельскі летапіс» і ў сваіх апавяданнях «непадсавецкага» перыяду быццёвымі духоўнымі асновамі светабачання беларуса, празаік падаваў і карціну іх знішчэння антыхрысціянскай эпохай, і складаны працэс супрацьдзеяння ёй чалавечай і нацыянальнай самасці

масць перагісалі і канфіскавалі, а самога з жонкай — разам з іншымі працаўнікамі, якіх абавязвалі кулакамі, — вывезлі ў Сібір.

Фінал аповесці трагічны: Агатка, якую не падтрымаў малады муж (марыў пра пасаду калгаснага рабункавода і ў сваёй сувязі з дачкой «кулака» бачыў адно перашкоду), помсічы за башкоў і сябе, падпальвае вісковую «клуню», у якой спаліўся «актыўіст» Сымон і Рыгор. Агатку арыштоўвае ДПУ.

«Загібельскі летапіс» — аповесць кантрастаў: кантрастаў паміж «заходнім» і «ўсходнім» жыццёвымі ўкладамі, у пісіхалагічнай сялян-працаўнікоў, якія жывуць па хрысціянскіх законах, і

за свой кошт выдае книгу «Дзесяць апавяданняў» — выбранае з лепшых, на яго меркаванне, і дапрацаваных твораў (а свае апавяданні М. Цэлеш не лічыў канчатковым завершанымі і дасканалымі, пра што сведчаць ягоныя шматлікія «бязлігасныя» праўкі нават і ў аўтарскім асобніку «Дзесяць апавяданняў»). У большасці тэкстуў гэтай кнігі («Пад знакам Задыяка», «Помста», «Мера гвалту» і іншых) апісваліся гады бальшавіцкіх здзекаў з беларускіх сялянаў у часы сталінскай калектывізацыі.

Аўтарскія пераклады апавяданняў М. Цэлеша пачынаюць друкавацца расійскім эмігранцкім выданні. Так, апавяданне «Пёр-

ка й іншыя» пад назвай «Как жить?» змясціла «Новое русское слово» — побач з урыўкамі з рамана У. Маканіна «Прямая линия». Па-расійску былі апублікаваны і апавяданні «Пракрустай ложак» і «У імя догмы».

І — зноў расчараванні, апятыя, песьмізм. 20 лістапада 1967 года М. Цэлеш у лісце прызначаўся Ю. Віцьбічу: «Не пішу цяпер нічога, хаяці задумана ён навет пачата досьць шмат; не спадзяюся скончыцца — пісаць няма ніякай ахвоты, калі падумаеш, што ўсё гэта да нічога й да нікога; на толькі сярод нас, беларускіх эмігрантаў, пануе цяпер апятыя да творчасці ва ўсіх галінах чалавечага духу, але і ўва ўсіх і ўсюды — съвет імчыца поўным тэмпам да катастроfy, бо «не адзіным хлебам жыве чалавек» і не адзінымі ракетамі можна змагацца із злом, напрочіу — ракеты павялічваюць зло!..»

Падчас прыезду на сесію Генеральнай Асамбліі ААН з М. Цэлешам сустракаўся Мак-сім Танк. Паэт і на той час галоўнаму рэдактару часопіса «Полымі» пісьменнік-эмігрант перадаў некалькі сваіх апавяданняў — для публікацыі ў Савецкай Беларусі.

Яшчэ праз некаторы час на імя М. Танка прыйшоў ліст, у якім М. Цэлеш выкладаў умовы, паводле якіх ён згадаўся б вярнуцца на Бацькаўшчыну. У эмігранцкім асяродку ЗША стасункі М. Цэлеша з М. Танкам і савецкімі ўладамі пачалі абрастца чуткамі, ставіцца да пісьменніка начаткі насярожана. Хоць, як потым згадваў Б. Сачанка, які тады працаўваў у «Полымі» і чытаў той ліст да М. Танка, М. Цэлеш патрабаваў «змены таталітарнага рэжыму, надання Беларусі сапраўднага сувэрэнітэту і незалежнасці ад Масквы».

Але саме страшнае — яго пакідалі сілы. І ўпэўненасць. Напрыканцы 1975 года, хворы і стомлены, М. Цэлеш, думаеца, усё ж сабраўся ляцець на Бацькаўшчыну, ляцець паміраць... 10 снежня ён пісаў Вітауту Тумашу: «Рыхтую Вам перасылку зборніка апавяданняў — выбраных, папоўненых новымі, дапрацаваных. З майі слабымі сіламі — гэта нялёткая праца. У канцы гэтага месяца думаю Вам пераслаць. У далейшым, калі-б із мной што-колькі здарылася дрэннае, трэба звяртацца да дачкі Карал...».

А на працоўным стале заставаліся матэрыялы і накіды аповесці пра Вялікае Княства Літоўскае «Карона і здрада», рукапісы біяграфічнай аповесці, пачатай яшчэ ў 1950-м, «Смага пустыні» (пра перажыцце падчас паязджанства), першы варыяント аповесці «Без шаунку на шчасьце», няскончаная аўтабіографічнай аповесць «Нашчадкі» (пра сваё маленства і юнацтва), у нататніку з'яўляліся новыя спавядальныя запісы.

Мікола Цэлеш напрыканцы 1975 года выйшаў з нью-Ёркскага дома і знік. І прыйшоў на Бацькаўшчыну толькі праз два дзесяцігоддзі — у сваіх творах, у памяці.

А. П.

«Жывы!»

Васіль ЖУКОВІЧ

**Мне ўсяго толькі – сорак.
Я дужы ды не такі ўжо й
лянівы. Сем'янін як сем'янін.
Прынамсі, дагэтуль на мяне
не скардзіліся ні жонка, ні
сын, ні дачка, ні нявестка.**

Сям'я ў мяне цікавая, у кожнага сямейніка – сваё дзівакства, свая прыхамаць. Жонка, настаўніца вышэйшае катэгірыі, яшчэ нядайна шчыра асуджала і сваіх, і чужых за тое, што, якяна казала, вісьць у камптары, а тут і сама захварэла на гэтую ж хваробу, словам, «завісае» штодня і надоўга. І на пліце штосьці спаліць, бо гэты ідал як прыщагне, то і не адпускае, аж пакуль гарэлым не пацягне з кухні. Гэта ж трэба набыць бяду на сваю галаву! Зімой аж тры месяцы паходзіў у дворніках да і пасля сваёй асноўнае працы настаўніка, падзарабіў грошай, і знаёмы ў «Пятым элеменце» памог выбраць самы круты камптар. На табе, любая жоначка, дараюю цацку да жаночага свята. І закарцела кабеце як мага хутчэй прыручыць такую мудрагелістую і модную тэхніку. А тая возьме дый занатурыца – зробіць недаступным сеціва і гэтым самым так ушчэміць самалюбства настаўніцы! Ей адна халера – што неслух вучань, што наравісты камптар: не ўзяць верх яна не можа. Сказаць дакладна, жыць яна ўжо не можа без сеціва, праз якое пад рукою цэлы свет, таму і даходзіць, як яна кажа, тыкам да размайтых камптарных праграмаў.

Сын у мяне – студэнт-выдатнік. Ён такі цудоўны, задушўны! Толькі мае звычку празмерна забаўляцца з малечаю, напрыклад, любіць гуляць з малымі ў настольны хакей. Цешу сябе думкаю, што будзе добры бацька. Такое ганаровае званне ў яго не за гарамі, бо жонка, яго аднакурсніца, ужо зацяжарыла.

Нявестка мая вясёлая, шчырая і дужа словаахвотлівая, асабліва калі возьме ў рукі тэлефон...

Самая безбаронная ў сям'і дачушка-школьніца. Яе душа такая ранімая і мітуслівая! Перайшла дзяўчынка ў восьмы клас. Марыць скончыць школу з медалём, хоць і ведае, як я скептычна гляджу на медалі. На яе моцна дзейнічае братай поспех. Перажывае, што не вельмі ўдающа ўсе сачыненні. Не раз познім вечарам называе мене тэму сачынення, якое павінна раніцай здача. На якія ахвяры не пойдзеш, каб толькі лішні раз не рваліся неакрэптыя нерви дзіцяці! Звычайна ўгаворваю хутчэй класціца спаць, а на золку ласкова падымаю і ціха кажу: «Бяры перапісвай сваім почыркам...», хай жонка ёк скажа: такі ўчынак – антыпедагагічны.

Ды гэта што! Змалку дачка займаецца ў дзіцячым танцевальным гурце. І здарылася аказія: летась харэограф, даволі гладкая дама, прабірала адну пухленку дзяўчынку, ушчувала, што

тая нібыта шмат умінае булак і каларыйнай ежы. Пасля яна папрэдзіла ўсіх: «Слухайце сюды: танцоры павінны быць худыя! Гэта – адназначна». З тae пары мая дачушка-прыгажуна фанатычна занялася паходзеннем. Ні мяса, ні масла, ні сыру, ні малака, ні нават хлеба, гаротніца, не есць. Спажывае гародніну і садавіну, алей, арэшкі ды сокі. І што ў выніку? Нават манашкі такой не знайдзеш... Ужо страшна глядзець на яе: адно косці тырчаць пад скрурою, вочы запалі глыбока, а пад вачыма – фіялетавыя сінікі. Ды слухаць не хоча, што нельга быць таюю худэзнаю, падобнаю да шкілета, нават сорам.

– Што вы разумееце! – адбіваеца яна. – Цяпер мяне хваліць харэограф. Скажашэй: «Каго ты слухаеш?!» – пачынае плакаць наўзрыд. Даводзіца дагаджаць: каб хоць уdstаль яна той гародніны ды садавіны спажывала, ды арэшкай, ды грыбоў... Спадзяюся, паразумненне наша доњка, выйдзе з бяды.

Пакуль яшчэ вольны ад школы, еду на радзіму, у пушчанскі край. Праведваю радню: адну сястру ў Берасці, другую ў Кобрыні, трэцюю ў маленъкай вёсачы Падграбы, брата – на радзіме, на Камянецькіне. На дварэ – жнівень, занадта цёплы, але камфортны: амаль тыдзень ішлі дажджы. Трава паўсюль зялёная, паветра свежае, у садах прыемна пахне грушамі і яблыкамі, у лясах – грыбамі. А мне, куды б ні паехаў, душа баліць за дачушку, хочацца ёй дагадзіць, памагы. І ўсе сваякі ведаюць маю проблему – дораць мне: кто – яблыкі ды грушы, кто – слівы і абрыйкосы, хто – моркву, буракі, кабачкі, кукурузу. Я ні ад чога не адмаўляюся, больш за тое – выязджую ў добра знаёмы змалку лес па грыбы, набіраю два вядры баравікоў, падасінавікоў, рыхыкаў, бабак, вязу баравыя дары ў Берасці. Там яшчэ заскокаю на рынак, дзе ўсё нашмат таннейшае, чым у Менску. За ноч да ад'езду прыкідваю, як я ўсё дасягну ў свой вагон. Сястра кажа:

– Я памагу данесці да цягніка, галоўнае, каб сустрэлі там.

У мяне ў кішэні мабільнічак, цудоўны сродак сувязі. Набіраю нумар жончынага сотовіка.

– Я перагружаны, – кажу, – асёл столькі б не пацягнуў, як я. Ці сустрэнеш на пероне?

– Вядома, сустрэнем, – адказвае, – не сумнявайся, смела цягні ўсё. Толькі ж назаві цягнік.

Называю нумар цягніка і вагона, у якім буду ехаць.

– Занатавала? – пытаюся.

– А як жа, усё ў парадку. Прывяджай хутчэй. Сустрэнем.

– Чуеш? – кажу я сваёй старэйшай сястры. Яна лагодна ўсміхаецца.

– Ну што, родненькая, запрагаймася...

Валачэм. У мяне за плячыма паўнюткі рэчмяшок, у руках амаль непад'ёмныя сумкі. У сястры руکі занятые вялікімі цяжкімі сеткамі-авоськамі. Умакрэлыя ад перагрузак, увальваемся ў вагон цягніка «Брест-Санкт-Пецярбург».

– Паспелі, – кажа сястра і з палёгка падаюць дыханне.

...Хуткі цягнік нясе мяне шматлікую прадукцыю. У плацкартным вагоне ў мяне бакавое месца, дзе праз ваконнае шкло лашчаць промні прыветнага сонца. Мне хочацца спіяваць ад радасці, што пабываў на радзіме, дзе ў мяне добрая, спагадлівая радня, і што не спазніўся на вакзал, прытым дамоўіўся з жонка, каб сустрэла. Узнікае натуральнае жаданне яшчэ раз пачуць яе мілагучны голос, сказаць, што ўжо вяртаюся дадому. Руکі мае, то адна, то другая, даюць нырца ў шматлікія кішэні нагавіцаў і пінжака, а пасля і ў сумкі, але дарэмна: мабільніка не знаходжу. Нарэшце ўспамінаю: ён застаўся ў Берасці, у кватэрэ школы танцавала ў сваім гурце. Нявестачка пасля заняткай шмат разоў перад люстрам прымярала новую сукенку, прывычна доўга размаўляла па тэлефоне. Сын, якому маці даручыла сустрэць мяне, з універсітэта свайго, што знаходзіўся побач з вакзалам, не пайшоў на перон, а, забыўшыся на матчына даручэнне, паехаў дадому. Мая жоначка спакойна шчыравала на кухні ля пліты, сумішчаючи гэты клопат з чытаннем свежае электроннае пошты і праглядам у сеціве патрэбных ёй парталаў. Але яе спакой панаваў, пакуль не з'явіўся сын. Калі ж ён з'явіўся, дамашняя пагода рэзка змянілася на непагадзь.

Пад бойкі перастук цягніковых колаў стараюся супакоіцца, ды зноў і зноў залятаю ў думках дамоў: «Як яны там? Чым заняты?» Уяўлюю радасную сустрэчу на вакзале і дома: я ж за некалыкі дзён паспееў без іх засумаваць. Ці не таму дарога, асабліва да Баранавіч, падалася такою доўгаю?!

Хвіліна за трыццаць да Менску пакідаю сваё месца ў вагоне і перамышчаю ў тамбур. Рэчы пераношу ў тры заходы. Мне ж і не снілася, што гэтык жа – выключна сваімі сіламі, ізноў у тры заходы, буду іх і выносіць на перон, бо ніхто мяне не сустрэў.

Цягнік рушыў у горад на Няве, а я міжволі ў думках перанесся ў горад над Бугам, дзе так недарэчна забыў мабільнічак.

Даводзіца маўкліва чакаць, спадзеючыся на щуд: з трамвайці з тралейбуса вось-вось да мяне рынечца хтосьці родны. Нервова хаджу туды-сюды, пазіраючы на цыферблат гадзінніка. Прамінае больш як паўгадзіны. Тым часам на суседні путь падаюць элек-трычку «Мінск-Маладзечна», і да мяне імгненна, відаць, адкрыўды, прыходзіць нечаканае рашэнне – дунуць на лецішча. Здаю ўсё сваё багажнае багацце ў камеры, убіваючы ў перапоўнены і душны тамбур электрычкі. Сем прыпынкаў – і мяне ўжо ахіна лёгкая перадвечаровая прахалода. На лясной сцяжыне чамусыць ўспамінаеща мой родны бор ля пушчы Белавежскай і маё грыбное паліванне, паўстаючы у памяці баравікі. Якожа прыгожа выглядвалі яны, светлыя і чорнагаловыя, з верасоў, з белых і зялёных імхой, з-пад ігліцы і лісточкаў! А цяпер, замкнёныя, ці не парацца? А слівы, што так набрынілі сокамі ў сястрыным садзе ў Падграбах, ці не ператвараюцца ў той самай жалезнай камеры ў кампот? З такімі думкамі выйшаў я з ляснога масіvu.

Лецішча сустрэла мяне цішынёю. Вечарэла. Здарожаны, я прысёў на ложку. Бліжэйшы тэлефон быў на хутары, дзе я часта купляў малако. «Трохі адпачну, – падумалася, – і схаджу патэлефану дадому, скажу, дзе я знаходжуся». Але сон мяне, грэшнага, узяў моцны, як на зло.

Затое ў маёй гарадской кватэрэ ўсім было не да сну. Спачатку мае сямейнікі былі зацінадта спакойныя. Дачушка пасля школы танцавала ў сваім гурце. Нявестачка пасля заняткай шмат разоў перад люстрам прымярала новую сукенку, прывычна доўга размаўляла па тэлефоне. Сын, якому маці даручыла сустрэць мяне, з універсітэта свайго, што знаходзіўся побач з вакзалам, не пайшоў на перон, а, забыўшыся на матчына даручэнне, паехаў дадому. Мая жоначка спакойна шчыравала на кухні ля пліты, сумішчаючи гэты клопат з чытаннем свежае электроннае пошты і праглядам у сеціве патрэбных ёй парталаў. Але яе спакой панаваў, пакуль не з'явіўся сын. Калі ж ён з'явіўся, дамашняя пагода рэзка змянілася на непагадзь.

– Дзе ж бацька, сынок? Чаму ты прыехаў адзін?

– Мамачка, я забыў. Я паеду, я знайду яго, – захваляваўся ён.

Сын паехаў, а ёй было ўжо не да камптара і не да пліты. Яе

ахапіла трывога. Спачатку набрала яна нумар майго мабільнага тэлефона, пасля дазванілася ў Берасць да залоўкі. Божкаючы і ледзь не плачучы, пыталася, ці не спазніўся я на цягнік. Даведалася, што не спазніўся і паехаў у прызначаны час. А сын тэлефануе: «Бацькі на вакзале нідзе няма». Тут пачалася паніка. Ручаямі паліліся слёзы з вачэй жонкі і дачкі, якая акурат вярнулася з танцаў. У ход пайшлі валідол, валяр'янка, карвалол... Несупынным «бамбёжкам» падвергліся нумары тэлефонаў прыёмных пакояў сталічных больніц. Маім засмучаным родзікам давялося праверыць і морг... А ў выніку, вядома, ні жывога, ні мёртвага мяне не знайшлі. У адчай жонка звярнулася да сябра нашае сям'і дайшніка Васіля Кавальчук. Той кінуў усе свае справы і павёз я ў транспартную міліцыю. Ягонае званне маёра там нешта значыла: пачалі абзвоніваць усе станцыі, на якіх супыніяцца цягнік, каб даведацца, ці не сышоў з яго захварэлы пасажыры. Але ні на адной станцыі ніхто з пасажыраў не звяртаўся па медыцынскую дапамогу. Заставалася пытанне, ці не было па ходу следавання цягніка трагічнага здарэння. Ішлі пакутлівія вечаровыя гадзіны. Раптам высветлілася, што пад Баранавічамі знайшлі мёртвага мужчыну. Як пачула пра гэта мая жонка, так і амбэрла. Яна звалілася б на падлогу, калі б не падставіў руки той самы сябров Кавальчук. Ратавалі нашатыром.

– Што вы, – стараўся супакоіцца, – яе маёр Кавальчук, хіба ж гэта ён? Гэта не факт.

Тэлефанавалі да маёй сястры, высвяталялі, як я быў апрануты перад дарогаю. Яна сказала, што я быў у белай кашулі. Стала вядома: знайдзены нябожчык на чыгуначным палатне ля Баранавічай – у чорным касцюме.

Тады Кавальчук у сеціве размісціў тэкст пра тое, што прапаў без вестак чалавек... Указваліся ўсе мае прыкметы, і ўзрост, і рост, і вонратка. На заўтра павінны былі распачацца грунтоўныя пошуки.

Набліжалася поўнач.

– Божанька літасціў, што рабіць?! – ціха заенчыла жонка.

– Дзе ваша лецішча? – раптам пытала сябров, шматвопытны маёр міліцыі.

– Пад Заслаўем, – дрыжачымі голасам адказвае яна.

– Паехаў.

Даішнік супыніе машыну калі нашае фазэнды. Груканне ў дзвіверы нічога не дае. Жонка мая тут заенчыла і завыла ў поўным адчай. Так галосаць хіба толькі над нябожчыкам. Аднак і гэты надрыўны плач не падніў мяне. Тады Кавальчук пытала, дзе акно спальні.

Готландскі нататнік

Гусі над Візбу

Дзе вяты пра грызлі мур
Крапасны — не з голаду,
Развязалі гусі шнур
Па-над дахам Готланда.

Ім даступны небасхіл,
Балтыка, тым болей.
Б'юцца крыламі ўнахіл
Вынаходцы волі.

На шляхі ім крапаў дождж.
Шанавалі Шалі.
Для палёту дужы — гож.
Слабкі — варты жалю.

Дзе пункціры значыў Воз
Над кудлатым морам,
Да парома поўз абоў
З выкладкаю мрояў.

...Гусі выраем ляціць.
Лёс аблок гартаюць.
Адчуваеш дух зліція
Сэруца і гартані.

Авечая араторыя

Гараскопы нам ілгуюць.
Гаснуць хутка свечкі.
Візбу моўчкі сцерагуць
Сто бараноў і сто авечак.

Ім быццё — не забыццё,
Непадлеглым зграй.
На пастваўленых жыўцом
Поўсць каменна грае.

Рог крутога барана
Край мілосці кратасць.
Кожух прагнучы апранаць
Піраты і караты.

Атару вуліцы пасуць,
Хоць траў нямаши на бруку,
Выносяць бараны прысуд
Зламынікам у друку.

Нябось няма на свеце сёл,
Рэліктавых паселішч,
Каб там баран, а не асёл,
Авечцы сцежку сцеліў.

Шыпшына калі старжытнай сцяны

Калі ішоў на самоце
уздоўж ахоўнай сцяны
у далечыні ад помных
сцежак,
насустрач
рушила... шыпшына.
Сустрэліся. Абняліся aberуч.
І не ўкалоліся.
А мяне захліснула зямлячае:
«О Беларусь, мая шыпшына,
Зялёны ліст, чырвоны цвёт!
У ветры дзікі не загінеш,
Чарнобылем не зарасцеши!»*

* З Уладзіміра Дубоўкі

Паэма вокнаў

Далёка за поўнач
іх свято падае ніцма
на блішчаста-узорыстыя
візянскія брукі.

Раніцай,
калі зара
кранае іх падаконнікі,

там адбываеца
містэрый-цуд.

Распацынае яе марак
у бялюткай матросцы
і хвацка аддае чесць
дню-камандору.

Пыхнуў чырвоным вуголлем
чыгуны прас
рыхтык зняты з гарышча
роднага хутара.
Такім калісі карыстаўся
бацька-кравец.

Рыхтуеца да зорнага часу
паяльная лямпа,
падобнай смаляць вепрукоў
на зімовых падворках
паблізу Зэльвы.

Ляснымі сініцамі
заценькали
гарлачыкі і сервізы,
графіны і келіхі,
нібы ў прадчуванні
будучых свят.

А за шыбамі на вуліцы
Knägränd
прашатацьравалі
белагрудыя пінгвіны,
ізноў началі барукаца
мядзведзі.

А на Uddens
засвяціліся марскія каменьчыкі,
як вочы,
удумлівага ката,
што прымастаколіўся побач.
І мінакам памахала ружаю
рабрыстая ваза.

І містэрый-цуд
сталі далей раскручваць
кактусы
і
срэбны дзік,
мухаморы
і

слон-маруда,
ракавіны
і
нават воўк,
які нечакана падміргнуў табе
на сяброўску.

І перад усім абмываў вонкы
спагадны звон
з Domkyrkana —
храма з імем Святой Марыі.

На возеры Улвсундахон

На скалах — квартал Вікінген.
Унізе — як лебедзі, яхты.
А возера, быццам агмень,
І свециць не з бухты-барахты.

Вунь вікінг сядзіць на скале
І сам сабе, мабыць, даводзіць;
Не можа азерца скалець:
З каменнага, бач, радаводу.

Ды вольнаму воля, аднак.
Не просіць плытчыха
падтрымкі:

Не лічыць сябе анік
Ахвярай халодных абдымкаў.

А вобак — не здолеў араць —
Прыкуты да воблака продак.
Пад сонцам зямлячкі гараць
На ложках са скальнай пароды.

Дзе ветразь прастору набыву,
А вока за хвалія сягнула,
Зышоў ледавік у нябіт,
А мацту вякі не сагнулі.

Згадка пра шэсце геяў

Геі раскатурхалі Стакгольм!
Шэсце лупіць у квяцісты бубен!
Твары ў фарбах —
нү і што з таго:

Сябар сябра непапраўна любіць.
Буфанада, показкі і цырк —
Даспадобы прагнаму натоўпу.

Раздзіраеца жыццёвы цыкл
Тымі, што амаль у топлес.

Як заўжды, труба кудысь заве.
Воклічы гучней, чым пацалункі.
Свет калі на часткі разарве,
Дык не толькі дынамітным
трункам.

Хоць заходзіць кругам галава,
Ды асядзе ў памяці трывала —
Як пяшчотна лозунг танцаваў
На вуголлях жаркіх карнавала.

А ящэ. Нібы (вякам?) дакор,
Пералазіць праз заслону крыкаў,
Праз істужкі, што сплялі дэкор,
Вунь хлапчук на бацькавым за-
грыўку.

На Балтыцы

Адступае Балтыка назад.
Выспы сустракаюць і праводзяць.
Мора б'еца лбішчам наўздавага
У крутыя рэбры цеплахода.

Мкне яму насустрач небасхіл.
Лёсы іх завязаны на вузел.
Хвалі задыхаюцца без сіл,
Быццам іх нячысцікі валтузяць.

Хоць схаваў трывогу капітан,
Веслосць памножылі каюты.
Тут не кожны мора паспытаў,
Тут не кожны да яго прыкуты.

Але хвалі скачуць наўскасы,
Чайкі і гарлаюць, і трываюць.
Хочацца дахаты. Збеглы сын...
Што цябе на палубе трymae...

Сусвет

Час прашыты свінцом.
Друз.
Анёл.
Запаветы.
Конік скок на сянцо
У гуменцы Сусвету.

Цуд адбыўся за нач.
Адшукаліся згадкі.
Навальніца наўзбоч
Шкуматала палаткі.

Каранасты, трымай
Дуб маланку за цуглі.
І грамы нездарма
Рэйды ладзілі цугам.

І зышлі, як арда,
З-за нябесных завесаў
Затаптаць на грудах
След каханых злавесна.

Стала раптам яснець.
Золак.
Воблакі.
Ціха.

Мы не ведалі ў сне,
Што загнулася ліха.

Пра жыццё

Забывалася бядা,
Як трава ў рыштоку.
Спаць начлежная буда
Не хацела штосці.

Ноч спрыяла салаўям,
Гаю вуши звесіла.
Нам — у космесе гасцям —
Стане ўдома весела.

Я табе дашлю ліста,
Ці найлепш — паштоўку.
Сэрца маеца літаць:
Што ж ты, сэрца... Зноўку?..

Пакладу табе ў канверт
Запаветны промень.
Будзе гэты запавет
Наша пошта помніць.

А сляза, як страказа.
Пахне неба кошанкай.
Нам жыццё — не драбяза.
Не вадзіца ў кошыку.

Я была такой щаслівай, або Жанчыны не павінны ваяваць

Ала ПЕТРУШКЕВІЧ

«Зноў зімы не было, снег ішоў-не ішоў, раставаў і знікаў, як надзея святло....»
Гэта і пра сёлетню, прамінулу ўжо зіму. І гэта асабліва самотна, бо нельга было лёгка з'ехаць на лыжах з маіх невысокіх гарадзенскіх гораў насустречу ветру або праімчацца на каньках у скверы Жылібера, адчуўшы радасць вяртання ў маленства. Адкінуўшы той недарэчны сюжэт, што разыграўся ў сценах роднае ВНУ, адкуль мусіла сисці. Праз увеселі гэты самотны час, які расцягнуўся для мяне амаль на два месяцы, з'яўлялася ратавальная думка: «Я была такой щаслівай...»

**15.12.1992 –
28.02.2015**

Між гэтымі датамі — мяне праца ва ўніверсітэце. Не так і многа. Бо ў 1981-ым годзе, калі закончыла беларускую адукацыю філфака і мне прапанавалі застасцца на кафедры, катэгорычна адмовілася: «Як гэта я буду выкладаць? Я ж нічога не ведаю». Суцяшальнае Аляксей Міхайлавіч Пяткевіч: «Літаратуру ведаць нельга. Яе можна толькі адчуваць. Вы адчуваеце», — не пераканала.

Вярнулася праз дзесяць гадоў, калі нацешылася працаю ў халоднай савецкай школе, дзе не ёсё было дрэнна, але мала добра. Калі закончыла аспірантуру.

Я была такой щаслівай! Якой толькі можа быць асоба, чые любоў і праца — гэта адно і тое ж. Актарка, мела вельмі прыхильных гледачоў, мела сцэну, дзе ролі мяне была не столькі галоўнай, колькі любімай, якую выконвала з натхненнем. Менавіта ў часе, калі чыталі лекцыі, нарадзіліся многія ідэі, што пасля реалізоўваліся ў артыкулах.

Праца лячыла мяне. Перад тым, як зайсці ў аўдыторыю, адкідала ўсё дрэннае, усміхалася, мне было так лёгка. На месцы стаяць не магла. Дзясяткі разоў залекцыю абходзіла аўдыторыю. Не толькі таму, што мой крыж не трывае статичных вертыкальных нагрузак. Словы, думкі клікалі мяне рухацца ва ўнісон з імі. Цікава, колькі кіламетраў прайшла за свае лекцыі? Не ведаю, як студэнты рэагавалі на мае праменады. Ніколі ніхто нічога не сказаў. Спадзяюся, звыкалася, ім тое не перашкаджала.

Праца лячыла і ў прымым сэнсе. Студэнты не мусіць вedaць, што выкладчыку баліць. А мы ўсяго толькі людзі. І нам часам баліць. Бывалі моманты, што думала: не змагу лекцыю прачытаць. Апранала ўсмешку, заходзіла ў аўдыторыю. Пачынала гаварыць — і больш адыходзіў, каб доўга яшчэ не вярнуцца...

Што цяпер будзе лячыць? Будзе. У кожны мой выхад у

город заўсёды сустракаю сваіх студэнтаў. Даўніх і нядыніх. Абавязкова нехта павітаецца, смялейшыя загвараць. А колькі тых, хто не асмеліца падысці. І на розных імпрэзах яны — мае студэнты. І я гэта ж лёгка іду па маёй Гародні, усміхаючыся, радуючыся, чытаючы вершы. І ўніверсітэт заходжу, прайдуся да прафесарскай галерэі, пагавару з вартымі, праміну нявартых (і між прафесараў такі ёсць), зайду на трэці паверх, каб прыгожа сисці па галоўнай лесвіцы. Я іду па сваім універсітэце!

Мае студэнты

Я была такой щаслівай! Мела такіх студэнтаў, якіх жадаю мець кожнаму выкладчыку, хто любіць сваю працу. Магу гаварыць пра іх бясконца. Апошнім часам, калі беларуская прастора страшэнна звузілася, іх, сапраўдных студэнтаў, стала вельмі мала. Сапраўдных — гэта тых, што прыходзілі на беларускую адукацыю невыпадкова, не толькі дзеля того, каб атрымаць хоць які дыплом. Гэта тыя, што прыходзілі свядома, абраўшы шлях у філалогію беларускую, бо беларусам ўзгадаваныя. Іх сёння меншасць. Адкуль яны прыходзілі? Большасць з тae незвычайнай меншасці — са школы. Бо ёсць яшчэ і Настаўнікі беларускія. Гэта тыя, каго называю сваімі студэнтамі. Імкнулася дайсці і да іншых. Часцей марна.

Імкнулася не толькі навязаць сваё, але даць ім магчымасць выбіраць. Прасіла, прачытаўшы артыкул, вылучыць, з чым нязгодны. Вершы вучыць толькі тыя, што спадабаліся, каб засталіся, каб не толькі дзеля адзнакі...

Два Паэты між маіх студэнтаў: Анатоль Брусеўіч і Аня Аўчыннікава. І многія, хто творыць. Апошнія на маім шляху з'яўліся Віктарыя Смолка — светлы промені ў цёмным царстве. Колькі святла ў яе лістах да мяне! А вершы якія! Ей хацелася падтрымаць сваю выкладчыцу, дапамагчы Словам. Дзякую, мілая, за Вашы вершы...

А хлопчыкі між дзяўчынкамі якія былі: Дзіма Томчык, Павел Ушкевіч, Дзяніс Вашкевіч, Артур Камароўскі, Кірыл Бялятка... І апошні — Дзіма Даўгаполік, які з сястрою Альжбетай падарыў мене на развітанне ікону Маці Божая Жыровіцкай.

Хто Ваш любімы пісьменнік? — задавала гэтае пытанне не проста. Гэта як лакмусавая паперка: хто яны, мае студэнты? Пагадзіцесь, калі любімы Кандрат Крапіва, а калі Максім Багдановіч — гэта вялікая розніца. А калі Павел Севярынец? Такі адказ быў адзіным, быў выключэннем. Але — быў! Радаснаму здзіўленню майму не было ме-жаў. Да таго ж: «Я з ім знаёма». Уяўляеце, якія студэнткі!

Мне было вельмі важна данесці да іх імкненне быць вольнымі, матыў, які вылучала ў творчасці кожнага класіка. Як і матыў здрады, даносу. Чаму Паўлінка падае? Яна — не нікай далікатная паненка. Моцная дзяўчына. Што яе аж так узрушыла? Данос, здрада. Бойцеся стаць на гэтыя шлях! Хочацца верыць, што мае студэнты на мяне не даносіл...

Спадзяюся, нешта ў некага ў душы засталося. Доказам тому верш Аліны Паўлоўскай з апошніх маіх студэнтаў, якія перастварыла з майго і які прыслала мне наўзгадон...

Ганаруся, што была ў мяне студэнткай Віка Воўкава, якая сёння працуе настаўніцай. Прыехала на вечарыну з Дзяялтавскага раёна. Дазволю цытату з яе артыкула з сайту «Твой стиль». Мо крыху пафасна, але, па сутнасці, так. Ёй непатрэбна было дапытвацца, як неразумным журнналістам, чаму сышоджу. Усё ітак зразумела: «На нашых вачах здзяйснялася нешта недарэчнае, жахліва несправядлівае, тое, што мы не здолелі прадухіліць: выдатны выкладчык, улюблены ў сваю працу, незвычайны чалавек, адданы Беларусі і беларускай справе, развітваўся з універсітэтам, развітваўся з тым, што яму так блізка і дорага, развітваўся яшчэ ў росквіце сіл і магчымасцяў». І мы нічым не

маглі дапамагчы. Годны чалавек мужна крочыў па абранным шляху, які падказала яго сумленне.

Сысці прыгожа...
Сысці з добрай усмешкай на вуснах...

Сысці, перамагаючы боль...

Сысці, каб захаваць сябе і сваё сумленне...

Колькі трэба мець мужнасці, каб сышодзіць вось гэта...

І гэта таксама урок выдатнай выкладчыцы. Урок жыццёў».

Праўда, мужнай сябе не лічу.

Паэтычныя хвіліны

Не памятаю, адкуль прыйшла гэта ідэя: у часе лекцый рабіць паэтычную паўзу. Памятаю, калі: з першас лекцыі. І дзяля таго, каб адпачылі іх ручкі, бо пішуць-пішуть... І дзяля таго, каб згадалі імёны, якія са школы памяталі адзінкі: Яўгенія Янішчыц, Ніна Мацяш, Раіса Баравікова, Эдуард Акулін..., або ніколі ў школьнім жыцці не чутыя: Святлана Басуматрава, Таццяна Сапач, Анжаліна Дабравольская, а то і «небяспечныя»: Уладзімір Някляеў, Славамір Адамовіч... І тыя, хто ў 90-ыя быў вярнуўся, і какі з сённяшніх маіх (апошніх!) першакурснікай не называў ніхто: Наталля Арсеннева, Ларыса Геніуш. І, зразумела ж, нашы гарадзенцы: Данута Бічэль, Юрка Голуб, Едрусь Мазько, Юры Гумянюк, Анатоль Брусеўіч...

Звычайна чытала вершы, якія адпавядалі таму, што за вакном (снег, дождь, завея, восень, вясна), каб пашырыць прастору, каб вывесці з аўдыторыі на волю. Каб пашырыць далягід паэтычны. Ці звязаныя з нейкімі датамі (да прыкладу, верасень — Арсеннева, Мацяш, Танк) ці — «Зноў Дваццаць Пяты Сакавік...» — ніхто ніколі з маіх былых калегаў не прачыгтае студэнтам гэты верш.

Зрэдку чытала свае вершы. Не называючы, чые. Была наў-натыкала прыдумала такую загадку: калі ў Гародню прыходзіць вясна? Апошнім часам адказ быў правільны: калі на вуліцы Ажэшкі цвітуць каштаны. Мае студэнты памятаюць гэты верш.

А развітвалася з курсам вершам Яўгеніі Янішчыц «Да сутрэчы..»

Толькі аднойчы атрымала заўвагу. Ад былое каляжанкі на паседжанні кафедры, што прысутнічала на маій адкрытай лекцыі: «Не разумею, пры чым тут вершы?» Ігар Васільевіч Жук імкнуўся абараніць. Мяркую, дарэмна. Калі філолаг не разумее, пры чым вершы, то ці філолаг ён?

Вечарына, прысвечаная паэзіі Дануты Бічэль, адбылася вясною 1993 года. Пасля было яшчэ некалькі. Ажно сем песняў на вершы паэткі стварылі да тae вечарыны студэнты. Казала ім: чытайце яе паэзію, слухайце, вершы павінны загучаць як песні. Так і спявайце. Спявалі. Самі і акампанавалі. Аксана Кніга, Аляксандр Сувораў...

Санаторый «Радон». Канцэрт. Самадзейнасць. Толькі расейская шлягеры. І раптам выходзіць дзяўчынка: «Праспіваю песню, музыку напісала сама. На верш Уладзіміра Караткевіча «У векавечнай Бацькаўшчыне клёны...» Гэта быў такі цуд, такая неспадзянка! А пасля канцэрта падбягае да мяне тая дзяўчынка: «Вы мяне не пазналі? Убачыла Вас у зале і для Вас праспівалі песню. Я Аксана Кніга...» Ці ж не цуд? Каля дзвяццаці гадоў мінула...

Пра вечарыну да 120-годдзя з дня нараджэння Алаізы Пашкевіч нагадала неяк мая каляжанка Наталля Мікалаеўна Гардзей, якая цяпер працуе ў Гомелі. «Думала, што за ўсё гэтыя гады было самае цікавае ва ўніверсітэце, і згадала Вашу вечарыну, прысвечаную Цёткы». Амаль дзвяццаці гадоў мінула...

Вечарына Наталлі Арсенневай да 100-годдзя. 2003 год. Ужо не ва ўніверсітэце. У вялікай зале ГДК на Дзяржынскага. Тыя, хто быў, памятаюць. Як цікава расказваў Аляксей Міхайлавіч Пяткевіч пра сваё занямства з вершамі паэткі ў першай палове 40-ых гадоў. Як выключна прачытала верш «Годзе!..» Надзея Чукічова. Як цудоўна напрыканцы прагучала малітва «Магутны Божа», бо на сцэну выйшаў хор «Бацькаўшчына» пад кірауніцтвам

Веры Кунцэвіч. Бо спявалі амаль усе, хто быў у зале.

Наогул, многія вечарыны заканчвалі гэтай малітвой. Падводзіла так, што гэта было цалкам лагічна. Усе мае студэнты ведалі гэты твор на памяць. У лепшыя часы запрашала спадарыню Веру, і яна развучвала са студэнтамі «Малітву». Спявалі ўсе. Да экзамена абавязкова трэба было ведаць гэты верш. Лепшыя часы — гэта калі курс «Літаратура беларускага замежжа» быў сапраўдным: каля 40 лекцыйных, каля 20 практичных і экзамен. Для паразнання сёня — спецкурс «Літаратура бліжняга замежжа», дзе была «схавана» творчасць эмігрантаў, — 16 лекцыйных, 8 практичных і ніякае (!) формы кантролю. Як сёня працаўцаў?

Сваю апошнюю развітальную вечарыну завершыць «Малітвой» не думала. Напярэдадні тэлефануе Дзіма Даўгаполік: «А ці прагучыць у канцы «Магутны Божа?» — «Не». Але вечарына закончана. Усе ўсталі і не сыходзяць. І спадарыня Вера ў зале. І тады прашу яе выйсці і пакіраваць хорам. І малітва «Магутны Божа» прагучала. Мяркую, у сценах універсітета апошні раз. Як і апошні раз сюды была запрошана Данута Бічэль, чыё імя сёня забаронена называць між саміх знакамітых выпускнікоў філалагічнага факультэта. Яна пра тое не ведае. І не трэба, каб ведала. Мне не месца на такім факультэце...

Вечарына да 100-годдзя «Нашай Ніве» выклікала нейкую незразумелую валтузню: выклікаліся на разборкі загадчык кафедры, намеснік дэкана. Правектар, з тых, хто ўсё беларускае на дух не пераносіць (колькі іх — і правектараў, і тых, хто на дух...) крывчай на загадчыка кафедры: «Як пасмелі? «Наша Ніва» — апазіцыйная газета!» На што бедны загадчык тлумачыў: гэта ж тая, якая была сто гадоў таму. Правектар-гісторык (!) не ведаў. Загадчыка адпушцілі. Але крамолу ўсё ж шукалі. Старанна. Двойчы (!) глядзелі запіс: ўсё было знята на камеру дырэкторам музея, які па сумяшчальніцтву выконвае і іншыя функцыі. Вось бы мне гэты запіс! Арганізатарка вечарыны нічога пратыя разборкі не ведала. Даведалася пасля. Калі асмяялелыя калегі ўжо жартавалі, расказваючы, як маленькі правектарчык трос кулаком перад носам высокага загадчыка кафедры Уладзіміра Іванавіча Каялы. Даведалася і праз некалькі гадоў ад галоўнае тагачаснае правектаркі-ідэалагіні, да якое сама ўжо была выкліканы на разборкі за нейкі подпіс (шчыра — не помню супраць чаго). Сустрэла ветліва: «Нарэшце ўбачыла Вас жывую. Но аж два разы глядзелі мы Вашую «прекрасную вечарыну». Ушчуваць таксама старалася не надта. «Надта» я не трывала б. Нічога крамольнага не рабіла. Да таго ж, побач была тая з маіх былых каляжанак, якай і папрасіла пра той подпіс. Якай міла ўсміхалася правектарцы, што ўжо не надта шчыравала. Відаць, прадчувала свой канец (для такіх канец — гэта развітанне з пасадай).

Што было з вечарынай памяці Юры Гуменюка, якую забаранілі ва ўсіх музеях, ва ўсіх бібліятэках і, зразумела, ва ўніверсітэце, які ён, студэнт-выдатнік, закончыў і дзе нейкі час працаўваў, згад-

ваць няма сілаў. Самае жахлівае: выклікалі выкладчыкі, гразіліся выключыць студэнтаў, калі пойдуць. Выдатнікам пагражалі выключэннем! Ніхто з маіх калегаў з філалагічнага факультэта не прыйшоў. Ніхто. Калі застаешся адна, зусім адна, мусіш сысці. Гэта чужое поле. Гэта іх вайна. Не мая. Я — не воін. Жанчыны не павінны ваяваць. Тыя, хто не можа і не жадае.

Апошняя мая развітальная вечарына. Цяжкі і пра яе пісаць. Балюча. Але я не заплакала. Ни разу. Фотасправа здачы на маіх сайтах. Напішу толькі пра незвычайны момант. Наша гаспадыня кафедры (Хто сапраўдны гаспадыні? Зразумела, лабаранткі. Выкладчыкі прыходзяць, сыходзяць, а яны на працоўным месцы заўсёды) вырашыла прачытаць для мяне вядомую паэтычную мініяцюру Ларысы Геніуш. Незвычайнае тут тое, што Галіна Вацлаваўна рускамоўная, ніколі да працы на кафедры па-беларуску не размаўляла. А тут вырашыла

пра яго не памятаю. І ніколі ў жыцці пазней не сустрэла. Экзамен. Заходіць у аўдыторыю з вялізным букетам белых півоніяў. «Не вазьму Вашы кветкі!» — «Не возьмееце — выкіну праз акно!» Ураз уяўляла, як з чацвёртага паверха падаюць гэтыя шыкоўныя (а ў чым вінаватыя?) кветкі... «Пакінцце...» — «Не думайце толькі, што дзеля адзнакі...»

Менавіта гэтыя кветкі сталі «героямі» майго вядомага (кажу без какетлівае сціласці) трыялета. Яны стаялі ў мaim пакоі ў інтэрнаце на Пралетарскай, на часопісным століку, які быў і працоўным месцам. А пасля пачалі паволі асыпаць свае пышчотныя пляштэсткі. Няўжо хтосьці з маіх студэнтаў не памятае гэты трывялет?

*Асыпаюць півоні пляштэсткі.
Колькі часу ў тае прыгажосці?
Напамінам, што ўсе мы тут
госci,
асыпаюць півоні пляштэсткі.*

вага Раю. Ранкам зразала кветкі і прывозіла ў аўдыторыю. Ставіла букеты. Пакуль мой мілы, мой бедны загадчык кафедры не атрымаў чарговую вымову (А ў якім стылі! А якой лексікай! А з якой інтанацыяй!) з-за гэтай невыноснай Петрушкевіч, што дазваляе сабе — кветкі, і слёзна прасіў: «Не прыносьце!»

Але маю прагу прыгожага ўсё ж не перамаглі. Ранкам зразала адну кветку, прывозіла ў аўдыторыю і ставіла яе перад сабою ў маленькі пудэлак ад вітамінай. А яшчэ ўпрыгожвала кветкамі валасы. Студэнты памятаюць...

Кветкавай кабеце не месца там, дзе забараняюць кветкі.

Пальчаткі? — Зняць!

Шаноўная Данута Янаўна сурочыла. Глядзіць на мае строй: карункавая сукенка, мехавы каптанік, карункавыя пальчаткі, у валасах кветка з вуалькаю над вачыма — і кажа: «Ты і на працу так ходзіш?» — «Так.» — «І ніхто

Нашай ніве — 100 гадоў

верш прачытаць. Чытала натхнёна, выразна. Чаму менавіта гэты верш, які яны выбіralі з Надзеяй Чукічавай без майго ўдзелу? Гэта якраз і было самым незвычайнім. І згадала я тое ўжо ў часе вечарыны. У 1992 годзе, калі ішла на самую першую лекцыю, менавіта ў гэтай 3-яй аўдыторыі на сцяне ўгледзела плакат з вершам Ларысы Геніуш:

*Адзінай мэты не зракуся,
і сэрца мне не задрыжыць:
як жыць — дык жыць для Беларусі.
А без яе — зусім ня жыць.*

І тых, хто прыйшоў развітацца са мною, было прыблізна як тады студэнтаў — каля сотні. Ці ж не містыка? Ганаруся: сустрэла і праводзіла мяне сама Ларыса Геніуш, адна з гераніяў мае апошнія літаратуразнаўчае кнігі «Старонкі Гарадзеншчыны літаратурнай». Якую напісала найперш дзеля маіх студэнтаў.

Кветкі

Я была такой шчаслівай! У майм выкладчыцкім жыцці было мноства кветак. Асабліва ў мінім стагоддзі. Вярталася з экзаменаў з шыкоўнымі букетамі. На вуліцы чула: «Якія прыгожыя кветкі! Ад какога букету?»

Гэта быў самы высокі з усіх маіх хлопцаў-філаголагаў. Адзін з самых першых выпускаў. Філагагам хіба не застаўся. Ды і быў, пэўна, філагаг ніякі. Но нічога

яшчэ ўсё чакаю кагосці, хто быў добрым, а стаў такім жорсткім...

*Асыпаюць півоні пляштэсткі.
Колькі часу ў тае прыгажосці?*

А яшчэ памятаеца, як Дзіма Томчык (сёня мой калега-выкладчык) прынёс белую ружу «з пышчотнай жаўцізной расстаннія» і верш, у якім той жа вобраз.

І як я пакінула ў аўдыторыі ружы, якія мне павінна была падараваць Інга Навацкая. Паставіла ёй «добра». Вучаніца Алеся Мікалаевіча Белакоза, была адной з самых лепшых студэнтак, пазней стала выкладчыцай. «Добра» для яе было вельмі дрэнна. Не ведаю, што здарылася, але на простыя пытанні яна не магла на экзамене адказаць. І я вымушана была паставіць ёй не «5», пра што заўсёды шкадавала. Гэта быў урок мне. Дакладней, экзамен. З таго часу (быў яшчэ падобны выпадак, але без кветкаў) выдатнікі атрымоўвалі ў мяне на экзаменах толькі «5», што зрабіла мяне ўвачо большасці выкладчыцай несправядлівай.

Інга, прыгажуня, разумніца, патрыётка, не пражыла і 30-ці. Спачывае на могілках у родных Гудзевічах. Калі тых кветак было мора і раптам не стала зусім, бо — карупцыя! — мне, кветкавай жанчыне, стала вельмі некамфортна. На дзяржавы эзділа з лецішча — майго кветка

нічога не кажа?» — «А хто што можа сказаць?»

Сказаі. «Вы і на лекцыю ў пальчатках пойдзеце?» — «Так. А што?» — «Сказаі зняць.» — «Хто?» Якое цяжкае пытанне! Уолос на яго адказаць нельга. Можна толькі кінуць у накірунку, адкуль той нехта кіруе. Мне стала так смешна! На кафедру прыйшла смеючыся. І там дружна пасміяліся. Вечарам мужа рассмяшыла. Ён адзягаваў адпаведна: «А тваю карункавую блязвіну зняць не загадалі?..»

Гэта жахліва: бальшасць гарадзенак ад дваццаці да восьмідзесяці апрануліся ў чорныя сподні і не вылазіць з іх ні зімой, ні летам. Толькі кашулі мняюць. Нейкая жудасная ўніформа. Пра гэта і сваім студэнткам гаварыла, вучыла: будзьце прыгожымі! Але ніколі жанчынам у чорных споднях не сказала зняць іх. Што ж яны да маіх карункавых пальчатак мелі?

Кабеце не месца там, дзе забараняюць пальчаткі.

Што ўсё ж баліць...

Студэнтка-зачоўніца здае залік па майм (не таму, што чытала, а таму, што распрацавала і таму што да мяне яго на беларускай філагогіі ніколі не было) курсе «Літаратурная Гарадзеншчына ў постсцях і лёсах». Здае са спазненнем, адна. Здае экстэрнам, сесію прапусціла. Нярэдкая з'ява для зачоўніц.

нікаў: дзесяці працуць, дзетак раджаюць... Вось жа, пытаю: «Назавіце імя самай знакамітай сучаснай гарадзенской паэткі». Падказваю: апошнім часам выдала трох празаічных кнігі. Адказ упэўнены: «Людміла Кебіч». (Для тых, што не ведаю, — яна з «афіцыйна-правільнага» Саюза пісьменнікаў.) — «Адкуль Вы гэта ўзялі?» — «Яна прыходзіла да нас у школу, і нам казалі, што яна самая знакамітая. І прозу яна таксама піша». «А імя Данута Бічэль. — «Адкуль Вы гэта ўзялі?» — «Яна прыходзіла да нас у школу, і нам казалі, што яна самая знакамітая. І прозу яна таксама піша».

Але тыя студэнты, якія «прайшли праз мае рукі», ведаюць, хто ў Гарадні — Паэты. Зараз будуть ведаць іншых, «правільнага». Бо яны ўсюды: у школах, у музеях, у бібліятэках. І ў нашай ВНУ. А нас німа нідзе. За рэдкім выключэннем.

«Я была такой шчаслівай!»

Мае студэнты ведаюць, чые гэта слова. Так, Марыі Апанасаўны Багдановіч. Яна, па сведчанні Адама Ягоравіча, сказала іх пе-рад самай смерцю. Я разважала над імі многа разоў. Шторазу прыдумвала новыя тлумачэнні. Бо незразумеласць, а то і абсурднасць іхняя відавочная. Чаму, паміраючы, маладая жанчына, якая так кахала свайго мужа, пакідае яго і так кажа? Чаму маці, якая так любіла сваіх дзяцей (памятае: мела адзіні грэх: лічыла, што яе дзеци самы лепшыя ў свеце), пакідае іх, такіх маленьких, у гэтym страшным свеце і так кажа? Прыйходзіла да высновы: столькі шчасці ёй было адмірана, што мо ліміт ягоны быў скончаны? І яна гэта адчула? Можа яна адчуваля, што ўжо выканала вялікае наканаванне: нарадзіла Вялікага сына, выканала сваю місію мацярынства, дзякуючы чаму застанецца на гэтай зямлі назаўсёды? Пакуль будуть тут беларусы. А можа, каб перагукнуцца гэтыя слова з развітальным Максімавым: «Я не самотны...», у якіх, на першы погляд, таксама незразумелае...

У майм жыцці шмат містычнага. Жыву падзоркай Багдановіча. З дзяцінства. Мая мама, якая прывіла мне любоў да Багдановіча і да Марыі Апанасаўны таксама, пайшла з жыцця ў той жа дзень, што і маці паэта. Апошніе, што яна паспытала ў жыцці — трускаўкі (кампот, бо была восень: «Пахнучь мне трускаўкі, прывізі кампот з іх»). Як і Максім. Не палічыце, спадзяюся, што паразнанні некарэктныя ці нясцілія. Можа, бясконца разважаючы над словамі Марыі Апанасаўны, рыхтавала сябе да гэтага, паверце, нечаканага і для мяне самой, сыходу. Мо ліміт майго выкладчыцкага шчасця закончыўся? Бо ўсяму бывае канец.

Напісала пра гэта зусім не дзеля таго, каб хтосьці мяне шкадаваў. Шкадаваць трэба няшчасціх. Тых, што маюць толькі ўладу. Бо без яе нічога не ўяўляюць. Таму і тримаюцца за яе, бедныя, аберуч, мёртвай хваткай, адзінае і апошнія жыццё на дарэмнае трачачы.

І тых, што с

Экзотыка з рамантыкай

Віскулі

Хто папракнүў
Ці маюкнүў калі?!
А вымавяць найменне —
сэрца ёкне!
У Белавежскай пушчы Віскулі
Былі здаўна урадавым
Маёнткам.

Адсюль турылі
Крапіев з былём,
Каб пахла пушча краскамі
і мёдам.
Ды з часам сталі Віскулі бяль мом
На воку у партыйнага
Бамонда.

Ці ж іх віна,
Што у глухі бярлог
Славянскаму супольніцтву
і брацтву
Путч, як ніколі і нідзе, памог

Здалёк дапасці і сям'ёй
Сабраца.

Хлусня
І нагаворы, як відаць, —
Калі наперакос што-небудзь
пойдзе,
Усім адсюль у Польшчу драла даць,
А там ужо — на Захад
Ці на поўдзень!

Тут, дзе грыбамі
Пахла скрэз зямля,
Не мелася пазаддзя, ні адсেўкаў,
У момант клан партыйны ад
Крамля
Пяра рашучым росчыркам
Адсеклі.

Адкінушы
Убок імперскі тон,
Адсунушы далей пірог з ванілем,
Не Віскулі ў Москву і Вашынгтон,
А з пушчи госць з гаспадаром
Званілі.

Чаму ж тады
Ўзнімаюць каламуць
Лбы медныя з былымі мацакамі,
І Віскулі да гэтых дзён клянуць
Ды мацюком апошнім
Мацюкаюць?

Распад Саюза —
Горай за грабеж!
Хіба яго зубры у пушчу звалі?
Пры чым жа Віскулі і Белавеж
Да хіжага дзяржаўнага
Развалу?

На дубе ссох
Нарост, нібы хатуль.
Распалася імперыя з імперыі.
І ад яе з паднеб'я аж дасюль
Ляціць на дол, нібы абрывукі,
Пер'е.

На медыцынскай камісіі

Прасвечвалі,
То рыліся пад похвамі,
Выпарвалі ў мякіне ды ў тырсе.
Чым я хварэю? Ды сваёй эпохай
І ліхаманкай, што наш край
Трасе.

Не надта рады
Вы адметнай вытачы
Майго сурдути на прасцецкі лад.
Падскочыць сэрца і на тонкай
нітачы
Вісіць, як Ніягарскі
Вадаспад.
Мо дзеля вас —
Экзотыка з рамантыкай,

Калі пад небам ссохлы, што сухар,
Касцей аглоблі вечнага рэўматыка
Выварваю у прыську ста
Сахар?

Гарыць душа,
Прайшоўшы трубы медныя,
Агнём шугае, нібы ўлетку лог.
Сузор'і Задыяка з Андрамедаю
Алмазамі абклалі мой
Бярлог.

А соль жарствай
На рэбрах і пад рэбрамі,
Грызе іх, пакідае рваны след.
Аможа, трэба пачынаць пярэбары?
Куды? Туды, дзе родны
Сельсавет!

Я не прасіў
І ў Запаляр'і літасці,
Хоць лёду наламаў і там,
як дроў!..

Навошта вы пра группу
інваліднасці?
Скажыце лепш, — як мамант,
Я здароў!

Яны, бамонд з багемаю,
Маглі без дай прычын

Зрабіць нікчэмнасць геніем,
А генія — нічым.

Стараліся на споведзі
Прайдохам дагадзіць.
І на кароткім повадзе
Іх за сабой вадзіць.

***

Здаецца, адбіўся ад статку,
Збіў ногі аб лбы скавышоў.
Знячэўку для ўсіх у адстаўку
Былы кантэнармус пайшоў.

Давайце мы разам прыкінем,
Мо палку крыху перагнём, —
Што ён для нашадкаў
пакінуў?

Багацце адно — перагной!

***

Пад шэрай шакай-аплывухай
Ён бандурыст, то брандыхлыст.
А вечер лясне аплявуху,
І ўжо тады ён — мадэрніст.

Радкі накрэмзае таропка
І лічыць — ім няма цаны!
Яны ж, без коскі і без кропкі,
Як і без гузікаў штаны.

На тэрыконах ніхто не гуляе,
На тэрыконах ніхто не спявае,
Імі любуюцца і натхняюцца,
І паглядзець яшчэ раз
вяртаюцца.

Над Салігорскам,
над Салігорскам
Свецяць заўсёды салёныя зоркі.
Пад Салігорскам,
над Салігорскам
Рыюць шахцёры салёныя норкі.

Жабінка

Жабінка — такое месца,
Дзе найлепшыя нявесты.
Кожная жабінкаўчанка —
Крыху жабка, больш —
шляхцянка.
Глянь направа, глянь налева —
Каралеўны й каралевы...

Тут квітнее кветка жабнік,
І жыве чароўны скарнік.
Ён ахоўвае кахраных,
Мілай Жабінцы адданых,
Тых адкорвае ён раем,
Што вандруюць родным краем.

Рагачы — не рагачы

Каля вёскі Пугачы
Пугу ўзяў пугач стары.
Рагачы — не рагачы,
Не пачуць цябе ў бары.

Думаў — з пугаю мышэй
Будзе страшыць уначы.
Сябе ж выцяў мік вачэй,
Рагачы — не рагачы.

Што ж паробіш — хай крычыць
Ён «у-ху» сваім мышам.
Рагачы — не рагачы,
А спужаеся і сам.

Кажан-Гарадок

У мядзведзя свайго гарадка няма,
І калі надыходзіць злая зіма,
Ён кладзеца ў ложак-бярлогу
Пераспаць халадой аблозу.

А ў кажана ёсць свой гарадок.
У ім расце прыгожы садок.
У тым садку ў Кажан-Гарадку

Кожны кажан пяе па-радку.

Так паўстае кажан-пазма,
Магчыма любая начная тэма.
Ёсць нават доўгі твор
пра мядзведзя,

Які назбіраў бярлогу медзі.

Каб горад-сад будаваць вялікі,
Ды толькі сарок на бляск
наклікаў —
Парасцягаль ўначы манеткі,
Бо любяць усё, што зіхціц,
іх дзеткі.

Сяброўка Ліда

У мяне сяброўка Ліда,
Моцная, нібыта дзіда.
З ёй і ў замку жыць магчыма,
І гуляць па ім начымы.
Усміхаецца ўсім ветла
І імкне ў нябесы светла
Незвычайнай сяброўка —
Любіць латы і абноўкі.
Не раўнует да сяброў
З вёсачак і гарадоў.
Найпрыгожая нявеста —
Ліда — горад, Ліда — месца.

Жалудок з Жалудка

Вазьмі ў далоні жалудок,
Што рос у Жалудку.
Яго расціў дубравы бог
У сонечным кутку.

Сваё жаданне загадай
І пасадзі ў зямлю.
Хай жалудоцкі ўзнікне рай,
Шапоча дуб: «Люблю!»

Няхай магутным стане ён
І будзе як узор.
У жалудку жыве наш кон,
Імкне заўжды да зор.

Беларускае неба

А над Высокім — высокае неба.
А над Глыбокім — глыбокое неба.
Я вышыні глыбіні не баюся.
Неба такое ва ўсёй Беларусі!
Добра там марам
высокім-высокім!
Добра тут думкам
глыбокім-глыбокім.

Вандроўныя вершы

Вандроўкі з багоўкамі і без

Хай спаць усе багоўкі,
Мы едзем у вандроўку.
Прыгожа ў Беларусі,
Хоць і зляцелі гусі.
Хай спаць у глеі жабкі,
Мы едзем не да бабкі.
Вандроўка ў Лунінец,
І гэта не канец...

Хоць і кароткі люты,
Пабачым Міра цуды.
У сакавік празрысты
У Шклоў паедзем чысты.
А красавік красуе —
Да Горадні кіруем.

Прачнуліся багоўкі —
Мы разам у вандроўкі.
Прыгожа ў Беларусі —
Зноў прыляцелі гусі.
Хай скачуць цяпель жабкі,
Мы едзем не да бабкі.
Вандроўка ў Камянец,
І гэта не канец...

Парыж

Узімку ў нашым Парыжы
Можна катацца на лыжах,
Каровы хрумстаюць сена,
Яны не пілі б нават з Сены.
А ўлетку ля роднай рэчкі
Ляжаць, як аблокі, авечкі,
Дзяўчынка лётае птушкаю,
Радасць светлую гушкае.
А побач рыцар маленкі
Пабіў — і не плача — каленкі.
Сабор беларускі парыжскі

Узносіца ў неба так блізка:

Не трэба ехаць за межы,
Чакаюць уласныя вежы.

Шчасце на хвасце

Сарока паляцела ў Віцебск,
Бо мела ліст яна да Віци.
А потым ажно ў Маларыту —
Лістом усцешыць цёткту Рыту.
Ляцець хасцела і ў Пружаны,
Ды апнулася ў Ружанах.
Хай іншая жыла там Жанна,
Сароцы і не вельмі важна:
Лісты яе былі блізнятны:
«Хай будзе шчасця ў вас багата».

Салёныя зоркі

Над Салігорскам,
над Салігорскам
Свецяць заўсёды салёныя зоркі.
Пад Салігорскам, пад Салігорскам
Рыюць шахцёры салёныя норкі.

Там здабываюць калійныя солі,
І ўсе адкіды выходзяць на волю.
Так вырастают сучасныя горы,
І робяць загадковым новы горад.

Кажан-Гарадок

У мядзведзя свайго гарадка няма,
І калі надыходзіць злая зіма,
Ён кладзеца ў ложак-бярлогу
Пераспаць халадой аблозу.

А ў кажана ёсць свой гарадок.
У ім расце прыгожы садок.
У тым садку ў Кажан-Гарадку

Незвычайная Ларыса

Васіль ДРАНЬКО-МАЙСЮК

Пralog

Яе жыццё, учынкі, пачуцці і думкі цалкам адпавядалі Яе творам, і ў гэтай адпаведнасці Яе ўнікальнасць.

Ні польская, ні чехаславацкая, ні нямецкая, ні савецкая ўлады не здолелі накінцу на Яе абруч падатлівасці, не змаглі раструшыць у Ёй такога натуральнага (і такога рэдкага для нас) жадання праз увесь час заставаца САБОЙ.

7 красавіка 1983 года Яе не стала.

1

Яна вельмі любіла прыгожыя капелюшы, любіла стылёва апранацца, бо цвёрда разумела: сапраўдная паэтка павінна падабацца!

Яе кахалі.

Засцінковыя шляхіцы з-за Яе сталяліся, маладыя папы спявалі серэнады, студэнты-артысты ладзілі для Яе спектаклі, сам маэстра Міхася Забэйда-Суміцкі прапаноўваў руку і сэрца (Яна спусціла яго са сходаў).

Вядомая гісторыя пра тое, што ў Празе кватэрная гаспадыня папрасіла Яе з'ехаць, бо адзін кватарантад нешчаслівага кахрання не мог ні піць, ні есці.

Ужо ў падлетковым узросце дакладна ведала, якім павінен быць Яе адзіны кахраны мужчына: яркім, высокім, прыгожым, інтэлігентным і, што самае важнае, нацыянальна-свядомым, і ў сваёй любові да Беларусі ў яго не павінен быць разлік.

Дарэчы, да канца жыцця Ёй падабаліся менавіта высокія (і чарнівія) мужчыны, таму, напрыклад, з асаблівай любоўю ў 1960-ыя гады выказвалася пра Ніла Гілевіча.

Не дзіва, што і апалячаныя дуэлянты-шляхіцы, і абласкленыя галасісткі папы, і шмат хто яшчэ атрымалі гарбуз.

Яе мужчынам стаў Янка Геніюш — худы і высокі, сціплы студэнт-лекар. Ён адкрыў Ёй хараштво беларускай паэзіі, чытаючы па памяці Янку Купалу (да сустрэчы з ім Яна ведала толькі прастыя вершы Міхася Васілька і народныя песні).

2

Жыць з кахранай жанчынай, якая складае вершы, — цяжка.

Жыць з паэткай, якая, акрамя таго, яшчэ і засёды гаворыць прайду, — цяжкай удвая.

Яна ж зазывчай казала тое, што думала.

Пакуль Янка Геніюш быў для Яе духоўным настаўнікам — усё было добра. Але хутка з жонкі, якая слухала кожнае слова мужа, Яна ператварылася ў самастойную асобу, якая сама мае на ёсё свой незалежны погляд.

А гэта, як вядома, раздражняе.

Ён любіў Янку Купалу, Яна — называла аўтара «Магілы льва» плаксівым паэтам. Ён захапляўся прозай Янкі Брыля, Яна — лічыла «Птушкі і гнёзды» небеларускім па духу раманам і зачытвалася

Васілем Быкавым. Ён цаніў «Хрыста», які прыязмліўся ў «Гародні», Яна — вялікая прыхільніца таленуту Уладзіміра Каараткевіча — казала, што менавіта гэтая рэч адна з самых слабых у пісьменніка ды непатрэдзівай з гістарычнага боку.

Як і любы мужчына, ён марыў, каб Яна стварала для яго спакой. Яна ж крыўдзілася, што, абыякавы да Яе вершоў, ён цаніў толькі Яе кулінарны талент.

Стомлены ад Яе суровага характеру, ён хаваўся ў чытанне: кнігі апантанія купляў да апошняга свайго дня.

Яна ж аддавала свой час сыну Юрку.

3

Расчараўанні і крыўды... Яе два самыя вялікія расчараўанні звязаныя з мужчынамі: мужам і сынам.

Яна так і не змагла дараваць Янку тое, што іх арыштавалі і амаль восем гадоў трymалі ў лагерах.

Была магчымасць адразу пасля другой сусветнай вайны эміграваць. Яна хацела гэтага, але муж-сацыяліст быў супраць: «...сына не дам, а калі жонка хоча, няхай едзе сама без дзіцяці», — казаў ультыматуўна.

Не магла Яна знайсці з ім паразумення і на высылцы. У сваіх лістах ён раўнаваў Яе да вязня-беларусаў, хацеў пасля вызвалення застасцца працаўца ў тамтэйшай бальніцы. А Яна прапаноўвала развод і жыла толькі адным: будучай сустречай з сынам. Яна верыла, што Юрка стане Яе сапраўдным абаронцам, апекуном, што з ім Яна спакойна дажыве свой век.

4

Калі ў вас моцная, праўдзівая, сурова-патрабавальная маці

(якая акрамя таго яшчэ і пісменніца) — гэта не менш цяжка (а мо і яшчэ цяжэ), чым жыць разам з жонкай-паэткай.

Яна марыла ўбачыць у Юрку рыцара. А перад Ёй быў — неровны, надламаны чалавек, якому самому была патрэбна дапамога, пышчота і спрыянне. Як і бацька, ён так і застаўся вялікім дзіцёнкам: быў капрызлівы, слабы і, безумоўна, крыўдлівы.

А як жа?

Маленькім хлопчыкам, пасля арышту бацькоў, ён застаўся зусім адзін! У прылівах эмацыйных бур, падмацаваных напоямі Бахуса, ён абвінавачваў маці ў tym, што Яна скалечыла яму жыццё!

Яна не ўмела маніць (дзеци так любяць, калі ім маніць!), а таму і сыну выказвалася тое, што думала і што ён хацеў пачуць найменей. Яна была незадаволена сваёй нявесткай, не верыла ў сына як у геніяльнага паэта, і, часам, у глыбіні душы дапускала думку, што Юрку добра апрацаўала КДБ.

Што яму заставалася рабіць? Безумоўна, яшчэ болей піць. Чыніць скандалы і выбіваць шыбы падчас рэдкіх прыездаў у Зэльву; зяшчэ большай засцяцю пісаць свае экспрэсіяністычна-балочныя вершы, а затым плаць на плячы ў мамы...

Яе мора — жыць разам з фізічна і духоўна моцным мужчынам — так марай і засталася. Але ж былі і сябры-мужчыны.

Сапраўдныя сябры!

5

Максім Танк і Аляксей Караплюк.

Гэтыя два вялікія пісменнікі выявілі да Яе лёсу і творчасці рэдкае для беларусаў пачуццё ўвагі.

Дзякуючы ім Яна зноў пачала друкавацца! Яна зноў адчула,

што патрэбная. Яе захапляў грубы ў сваёй праўдзівой шчырасці Караплюк, які мог праста заяўіць у вочы, што Яна кепска апранута, а таму — вось гроши, і набудзь якое-небудзь прыгожае футра.

Яна адчувала сябе сапраўднай прынцэсай пасля сустрэчай з «казачным прынцам» Максімам Танкам.

Зусім жанчын Яна па-сапраўднаму сябравала з маці Уладзіміра Каараткевіча — Надзеяй, асобай шляхетнай, вытрыманай, сапраўднай арыстакраткай.

Як жа Ёй не хапала ў іншых сябрах-беларусах такога арыстакратызму!

Яе і Надзею аб'ядноўвала і агульнае гора: сыны, якія п'юць.

Яна лічыла алкаголь галоўнай бядой для свайго народа; не магла дараваць гэтай слабасці і Каараткевічу; калі стала сведкам таго, як ён, выпіўшы, выказаўся пра маці, увогуле нейкі час з ім не размаўляла.

6

Мы звыклі думаць пра Яе як пра зацятую антысаветчыцу, але самае шчырае сяброўства ў яе было з камуністамі Максімам Танкам і Аляксеем Караплюком. Яна вельмі бедавала, калі заўгінуў Пятро Машэраў, любіла савецкі кінематограф і райала ўсім сваім сябрам паглядзець выдатны фільм Івана Пыр'ева «Браты Карамазавы».

Так, Яна ставілася да савецкай улады як да з'явы злачынай і небяспечнай, але агулам увесь рускі народ у акупанты не запісвала. Для Яе шавінізм не меў нацыянальнасці, і таму з аднолькавай трывогай казала і пра антыбеларускія настроі сярод немцаў, паліякаў, літоўцаў альбо ўкраінцаў.

Было, з ноткамі катэгарычнасці гаварыла пра сыноў Давідаўых: «...Ёсць, безумоўна, многа разумных і талковых яўрэяў, як Бярозкін, Курган і інш., але рэшта нас ня любіць. Яны жывуць не для нас, а з нас...»

Падобныя выказванні мелі свае жыццёвые тлумачэнні: «Яны былі маймі следавацелямі... Уся амаль адміністрацыя... лагеру... была з яўрэяў...»

Антysemіткай жа Яна была не большай, чым той жа Янка Купала, які стварыў знакаміты верш «Жыды».

Але найбольш суровай і патрабавальнай была, безумоўна, да беларусаў.

Яе рамантычныя мары аб прыгожым і нацыянальна-моцным народзе разбіваліся аб спрадвечную, паводле словаў паэта, філасофію: «...хто мне вушка пашкрабе, чесны, ці нячэсны. Я аддам яму сябе і бярлог свой чесны...»

З якой зайдзрасцю Яна згадвала пра тое, як дружна трываліся ў лагеры ўкраінкі, у той час, як беларусак «...запалохалі й купілі... і ніводнай з іх нельга было верыць...»

З недаверлівасцю ставілася ў тым жа лагеры і да нацыянальна-свядомых суйчыннікаў: «... Здаецца мне, што гэтыя людзі крху хворыя... Усе яны нейкія няшчырыя, нацягнутыя, рысуюцца і гуляюць у дзеячоў...»

Яе любоў, балючую любоў да свайго народа, можна параўнаць з любоўю да сына. Так хochaцца, каб ён быў не горшым, напрыклад, за герояў «Каласоў пад сярпом тваім», але рэальнасць табе дае зусім іншы варыянт. І нічога не зробіш! Мусіш любіць яго такім, якім ён ёсць, і лекаваць яго хворую душу адзіным сродкам, які Яна ведала: Паэзіяй.

7

Яе эмацыйна-шчырая, пазабуйленая тонкіх падтэкстаў і нечаканых метафор пазіў валодала іншай вельмі важнай якасцю.

Яна была па-сапраўднаму народнай.

Вязням-беларусам (як і тым, хто сядзелі ў нямецкіх лагерах падчас другой сусветнай, так і сталінскім зэкам) не патрэбны былі незвычайнія метафоры і выкрунтасція вобразы. Самае простае і саме роднае (хата, зямля, дзячына, вартанне дамоў, хараштво свайго краю) — вось што іх натхняла і за што яны любілі Яе творчасць.

Сама ж Яна ставілася да сваёй творчасці вельмі крытычна і часта пісала, што Яе вершы «...маглі быць лепшымі, болей мадэрнімі...» А сама Яна не любіць сваіх твораў, бо не можа пісаць так, як хацелася б: «У мене мала мастацтва, узімсласці, таленту... Мучуся...»

Цікава, хто б з сённяшніх літаратаў змог бы так бязлітансна выказацца пра сваю творчасць?

8

Усе — і сябры, і ворагі заўсёды з павагай гаварылі пра Яе моцныя, нязломныя харектары. Але ў хвіліны адчаяю, калі жыць сярод родных беларусаў становілася проста невыносна, — Яна прасіла Машэрава выслаць Яе куды заўгодна, «хочы да папуасаў».

Яна адкідала любяць пра панаўны прынцэсава савецкага грамадзянства, але прычынай гэтаму была не толькі Яе выразная пазіцыя, але і чиста чалавечы страх: «...Грамадзянства? А што, калі я скажу Вам, што я баюся? Баюся так звычайна па-людзку, па-бабску! Вы ведаецце, што страх мой не галаслюны. Калі мне кажуць у Менску, што пры першым капрызе ўлады, якая ізноў збіраецца нішчыць беларускасць, іду ў радзе першых ахвяр, мне робіцца гідка...»

Эпілог

Яна валодала мастацтвам заставаца сабой у любых, нават самых цяжкіх варунках, мастацтвам, якім усё аніяк мы не можам (ды і не хочам) авалодаць.

Псіхаскапія дзялятага неба

Уладас БРАЗЮНАС

***

светла ў ночы, пышчотнай і цёплай,
бы ўнутраны бок тваіх
сцёгнаў, ты ранак праспіш,
днём прачнешся, а ночы пало-
ву санлівай са мной застанешся,
і ў сне будзе ўсё, як было,
будзе снег, і віхура за вокнамі
яблыні белую скрубу дало-
ний кране там, дзе сад паўпусты,
колькі хопіць нам зроку,
у змроку расце і ў квіцістых сукенках
памерлья маці рассце-
люць павольны цяжар шапаткіх
недаснёных палотнаў,
мене — слабога і чыстага —
ты мяне дорыш пышчотна, пышчотна

Вялікія ёсьць ночы trois pensées musicales

1
уночы расцвітаюць твае грудзі
і жнівень у аліўкавай атруце
прапроцтвам накрывае з галавой
мы будзем пунктуальнымі да ўздыху
у одах нашым зменлівымі губамі
садовым яблынім і туманам
калі, сцяжэлай, ты крочыш ціха
за салаўем і ѹдзеш па горла ў песні

яшчэ не ранак, ды ажыў агонь
лістоты жылы, белыя камлі
Пышчотная! калені нахілі
маленкі шэры талісман кахання
не чутны ў цішыні, сядзі і плач
спадзеючыся, што мой воіх *d'enfant*
праз вялізарную ноч
апошняй нашай, Госпадзе, ахвары

2
дурман сыходзіць, дрэмлюць маяраны
у цемры галаву разбіў народ
мы дзве струны напятыя ѹ старанна
я ў ноч тваю ўціскаюся, і змрок
вандроўнымі агенчыкамі ззяе
і — бы з пакоя тайнага шкілет —
усіх, што адплылі і адплываюць
вачнікамі зіхіць дрыготкі след
ды свецяцца, ты бачыш, ратаўніча
задумлівія вочы кажаноў
часовых крыўдаў сцёртыя ablічы
стары пажар, распалены наноў...
падвожку вынікі: нас толькі двое
ахварынік — на расколатым рагы
прапроцтва накрывае з галавою
Пышчотная! ѹ абдымкі забяры
хай дотык апячэ руку слабога
цяжкым полылем сцішыць боль
да сэрца прытулі сляпога Бога
святою песняю *chantant dans la coirole*

3
маленкі шэры талісман кахання
мятліцамі верленіцца змярканне
і тоне ў ложку губакветны флот
мяжа кладзецца залатым праборам
палаюць верасы над ціхім борам
і хмары галава гарыць бы ў печы

не забываючы ніводнай рэчы
груднога панцыра, крывавай клеткі
што дзеліць нам свабоды ѹ несвабоды
і ластаўка, халодная заўсёды
ужо сарвала твой брунатны плод
мы ѹ гарадскім мурашніку не дома
хто за каго, хто супраць, невядома
і толькі ўночы іншая рука
твае пялесткі горне ѹ бок маўчання
і здзіўляю са здзіўленнем тайным
сусвет, які маю ратуе ліру
Пышчотная! спагадная рука
нам раны перавязвае няспынна
здымая жар і абдымая шыра
і поіць нас гарбатаю палыннай
Пышчотная! мне не пачуць паэм
дразда, што ѹ гласалі шаманнай
нябёсы залявае зорнай маннай
ды кропляю апошняй је *vous aîte*
гарыць на вершаліне надламанай

Псіхаскапія дзялятага неба

святое трыміченне зірнуць не давала назад
на вусны, дзе ѿ вусцішным часе
танула дарога
на слова, якія блукалі ѿ вялікай наўзгадад
няісных у свеце дзяяцей, нежывога старога
на дне таямніцы, дзе з даўніх часоў ні душы
ляжала вялікая нач, але хто і калі је зведаў?
ты чуеш, бярвёны ѿ капітці спяваныя намиши
бабуля жагнаеца ѿ кухні,
працуе атрад караедаў
дагэтуль у тоўшчы зямлі, але гэтые алей
але гэтые сыр і плады, гэтые хлеб
наш надзённы

злачыннае тое віно, пахаванае як найдалей
тады яшчэ дыхала ліпкай крывёю чырвонай
сыходзіла ѿ пушчи здабыць у крыніцах агню
што кроў ачышчае багам,
дыштылюючы ѿ чыстае крэда
ён нас паяднае бядою, якой не спнію
і белаю стане душа, як у страйніках крэйда
павук-папрадуха, пляцеш павуту сваіх кос
з няяннага цела, сатлелага цела багіні
сем тыдняў дажджу праліліся
з дзялятых нябёс
і кожны прыкуты да студні ад смагі загіне
туманіца неба ѹ сціхе жыццё на зямлі
сціскаецца горла і ногі нам путае страхам
я бачыў, асела магіла — і ўсе, што сышлі
праз сціхія вусны,
праз века труны,
праз засохлу гліну,
праз студню, набітую прахам
карэннем растуць і ѿ вянкі
заплятаюць, што ёсьць
грызуць камяні і заходзяць у брамы без стуку
так веды, старыя як ветах,
нам ціснуць на грудзі,
ламаючы косць
і цераз лазейку граху выпаўзае сястра
іх гадзюка
так хіліць уніз, да зямлі, ад празмернасці сіл
і не дакрануцца да слова,
што зробіцца справай
сем раз па сем тыдняў дажджу
зараціў небасхіл
дзялятага неба, дзе сохнуць нічынныя травы

Упльў

Айдас МАРЧЭНАС

Я над кнігай сядзеў

Я над кнігай сядзеў і драмаў, як раптоўна
ў акно, нібы ѿ Эдгара По, заляцела
вядомая птушка,
за акном галасы, але мене ўжо было ўсё адно,
я ўжо ведаў, што гаспадаром можа быць
толькі служка.

Тут зліваецца ўсё і віруе, кружляе, нясе
на той бок геаграфії, словаў
ды іншых асноваў,
усё робіцца ветрам і полымя нішчыць усе
карапеўствы, што д'ябал калісці
Хрысту прапаноўва...

Я не ўшоў, ялунай... Гарады пратывалі ўначы,
за сталом засталося бяздушинае соннае
цела,
я ляцеў над зямлёю, са мною
братьи-крумкачы,
а сястры не было, што б мяне
уратаваць захацела

з той краіны, якой і на свеце, здаецца, няма...
Бо ў вар'яту такое не ўдасца ўяўіць,
уяўіце:
ні руіны, ні замак, ні змрок, ні свято —
усё дарма.

Хто стварыў бы ѿсю вусціш,
што ѿ гэтых была краявідзе?

Дзе я ўбачыў паэзію? Там, дзе ні «да»,
ні «пасля»,
дзе братаваюцца думка і смерць
у адной настальгії,

найглыбейшая з меляў расце ѿвышынню,
а зямля
і вада, і паветра гараць
у чацвертай стыхіі...
Паглядзіце глыбей: я разгледзеў між
лісціямі дрэў
белы сад з немагчымымі птушкамі
і аднарога...

Каб хапіла адвагі ѿвайсі,
то і дзвеву б сустрэў,

што ўсміхнецца таму,
хто ѿ апошнію пойдзе дарогу.

Паміж ружаў самотна і велічна крочыць,
бы ѿ сне,
лёгкі вечер і спеў салаўіны сплятаюцца
гімнам,
аднарог, галаву апусціўши, ёй сумна кіуне.
... Яна ўсё даравала. Яшчэ да народзін.
Усім нам.

Ды радкі пацяжэлі ўсё, як туман, паплыло,
і, нібыта шылом, укалола раптоўнаю

думкай.

Зноў руіны ці замак...

Над імі ні змрок, ні свято...

І не зменіш наўкол краявіду,

як птушкай ні крумкай.

Жыць у замку, далей ад зямлі,
чуйнаваць уначы
там, дзе цела старэе і кнігі —
слабой абаронай.
Толькі так ты навучыўся словам,
а зараз маўчы.

Дзе ты ўбачыў паэзію? Між каўпаком

і каронай.

Заслона дажджу

Сыходзіць чэрвенъ, покуль я кажу,
і нават не істотна, што кажу я.
Не любячы нікога, ѿ нач чужую
гледзіць, а там няма канца дажджу.
«Ты чуеш...» Я не чую. Я сышоў.
У чорнай нішто не ўпішаши нешта.
Усё, што трэба, зроблена, а рэшта —
нікчэмны карнавал, дурное шоў.
За той заслонай сто гадоў зімы
панізяць градус нашае самоты,

самотныя па самия сумёты
пляц, брукаванка, і дамы, і мы.
У п'янам бары танныя сябры,
пазыкі на таксоўкі й катафалкі.
То патрыёты ўспыхнуць, як запалкі,
то «вер у Бога й збавішся, стары!»

Жахліва ѹ чорна, толькі дождж і змрок,
і на падтрымку марнья спадзевы,
але за шыбай сад, шапочуць дрэвы
пад кропель стуку... I раптам, як знарок,
я чую: «На шкляных нагах бяжыць
на садзе дождж» — нібы адной цытатай
нябёсы шлюць ратунак мне. За хатай
шчаня скуголіць. I не страшна жыць.

Віднее. Хутка пройдуць дождж і нач,
а там, глядзіш, і нерлавацца кінеш.
Смерць — плоская развязка, кепскі фініш,
ніякіх таямніцаў, лепей збоч.

Ноч — пастка, дождж —

звычайны стан вады,

дажджы і голас — акіян і бухта,

а ѿ смерці мала дзіўнага — таму, хто

пражыў на свеце трывіаць трывіаць гады.

Госпадзе, я знайшоў грыб

Бога і я не сустрэў, ані разу ѿ жыцці,
але вось баравік, нібы волат, глядзіць на
мяне,
архетып архетыпам! Чамужя баюся сисці,
калі ўсё, што люблю на зямлі,
гэтах хутка міне?

Я даўно здагадаўся, я з лісця не зводзіў вачэй,
так на гроши з надзеяй і страхам

глядзіць ліхадзея.

Касманаўт з маіх мараў,
мы там апнімемся хутчэй,
чым палезуць на лоб тэлескопы
у няшчасных людзей.

Асы з лятучых талерак! Куды не сяще
вы мяне?
Ад рэзальнасці ѿтонкія высі, на злом галавы?
Я ўсё ведаю, мой баравік расказаў
мене ўва сне —
я бясконцы, як вы, а таму ѹ бескарысны,
як вы.

Сесці ѿ човен і плысці ѿ нікуды, ніхто,
ніадкуль,
ажзварышыца эра і памяць растане на дне.
Час абраў нас. Абраў да апошніх лушпінаў.
Пакуль
мы падымемся ѿ абсерваторыю,
весень міне.

Класічны санет сёння

Там куфар і клетка ѿ пасаг салаўям,
сталовае срэбра і скарбы піратам,
чароўная лямпа на шэсцьдзесят ватам,
засохлая ружа і ўзор вінных плям;

прыбой, што міжземныя ветразі шые,
Пятраркавы ценъ між магіл вядзе рэй,
жывая вада з іншай казкі й чужыя
дзве даты, і дзвёры да іншых дзвярэй;

звычайная форма, праклён і замова —
так з семені лес вырастаете нанова;
мастактва журбы ѿ выжывання ѿ журбе,
і рэшткі любові пад гэтай журботай,
як шапкі зладзеяў, згараюць у потай —
кастырніцкай зоркай, лістом ад цябе.

Упльў

хто на мяне ўпльываў? туман,
дажджы і бунінскія вёскі,
з евангелістай двойчы ян,
і трывіаць разы сусвет наш боскі

разоў пяць-шэсць зрабіў упльў
таркоўскі, можна ганарыца
і трывіаць год язмін мне цвіў,
таму і ўпльываў роўна трывіаць

уплывы, так бы мовіць, музазу:
п'яных амбіцый поўны кузай,
бяссонніца, гамэр, крыло

пегаса, гузакі, самота
і салодкага жыцця гаркота,
што паўплывала — і сплыло

Пераклаў з літоўскай мовы
Андрэй Хадановіч

Усё, што ёсць

Пытанне

Загадчык раённага аддзела кампарты Беларусі заходзіць у кабінет да падначаленых. Убачыўшы, што таго, хто яму патрэбен, не відно, незадаволена кідае:

— А дзе Петрасеня?
— У туалет пайшоў, — адказаўшы.
— А чаго?..

«Закладка»

«Галава» райвыканкама выклікаў «галоў» калгасаў на справа-ваздачу па закладцы сенажу. Двое старшины-суседзяў змаглі патрапіць да начальства толькі напрыканцы дня: тэлефанаграмы іх позна адшукалі.

Калі першы панура выйшаў з кабінета шэфа, другі спалохана запытаў:

— Ну, пра што ён, Гена, цябе выпытваў? Дужа злосны?

Той нічога не адказаў і толькі скрушліва матнью рукой...

...Шэф невялічкай горкай узвышаўся над шырачэзным сталом. Калма-тыя бровы надавалі яго нахмаранаму твару яшчэ большую строгасць.

— Ну, Галаўко, а ты колькі залажкі?

Старшина залыпаў вачымі.

— Дык я, Іван Трафімавіч, яшчэ меней, чым Гена Галабро́даў, усяго грамаў 150. Чеснае слова. Ён можа пацвердзіць.

— Што-о? — твар шэфа ўмомант стаў падобны да рэпы. — Вон-он!!! — шалёна зароў ён, схапіў ся стала попельніцу і з усе сілы запусціў услед небараку.

Сырадой

«Галава сям’і» нашчыцца сырадоем. Глыток за глытком. Раптам ставіць слойкі на стол і падазронна глядзіць на жонку:

— Вольга, чаму малако кісле?
— Як яно кісле? — устрэпянулася тая. — Толечкі ж працадзіла.

— А што карове нанач давала?

— Да пáданкі, антонаўку.

— Ну во. Колькі гаворана было, каб не сыпала скаціне гэтае кіслоцце. Пі от цяпер сама...

Хамут

Гэта адбылося ў часы, калі бахан хлеба каштаваў 16 капеек. У Галі Шмаргуновай з клеці ўкралі хамут. Яна, вядома, здагадалася, чые ногі па двары паходзілі, таму адразу пакіравала да Мішы Глычка. Той і не віхляў:

— Ты ведаеш, Галі, яй не хацеў ягобраць, толькі думаю: а нахрана табе хамут, калі каня і ў праекце не значыцца? Загнаў я яго Мясадэу за пайсотні. Дзве «гінды» шчэ асталіся. Хочаш — кáпні.

— Да не буду я піць тваю чарвіку. Хамут аддай.

— Галечка, ну як жа я адбяру яго ў чалавека? Грошы ж праціты...

— А ты не адбíрай, а адкупі. На вось, — яна падала небара-ку-злодзею стосік «пяцёрка».

Той паглядзеў на Галю круглымі вачымі, узяў гроши і, спатыкаючыся, выкаціўся на вуліцу. Вярнуўся праз чвэрць гадзіны з хамутом.

— Ага, не будзеш бегаць, дык скажаце, што ў нас запор.

Памочнікі

Дырэктар свінакомплекса частую дарагіх гасцей. Паўз стolік, за якім яны сядзяць, раз-пораз шмыгаюць дырэктаравы памагатыя.

Таму ўрэшце надакучыла іх мітсня:

— Ну што вы ўсё бегаеце, быццам вас панос прахапі?!

Адзін з памочнікаў хуценка адказвае:

— Ага, не будзеш бегаць, дык скажаце, што ў нас запор.

Жанчына прыдзірліва агледзе-ла рэч і задаволена ўсміхнулася:

— Ну во. Слава Богу. Давай, стаўляй цяпер сваю «гінду».

Калі выпілі па дзве шклянкі віна і ў галовах крыху зашумела, Міша насымліўся запытана:

— Галі, ты ўсё-такі скажы: нахрана табе здаўся гэны хамут? На шыю сабе адзяваць будзеш? Ішчэ й капейку аддала...

— Дурны, я ж у ім «машыну» зашила. Усе гады, як пад Мурманскам жыла, гроши адкладала. На «Жыгулі» вот і назірала ся. Сыну завязу ў Магілёў.

Урок

Школа ў часы «перабудовы». 2 клас. Маладая настаўніца пра-водзіць урок-гульню.

— Ну, дзеткі, давайце пагу-ляем у магазін. Ты, Волечка, будзеш прадаў-цом, а вы, дзеци, пакупнікамі.

У момант утвараеца чарга. Прыйчым, як у сапраўдным магазіне, хлоп-чыкі імкнуцца пра-лезіці ўперад. То адзін, то другі, працягіваючы руку з «грашымі», прамаўляе:

— Бутэльку «чарніла» і пачак цыгарэт.

Настаўніца ў разгубе. Каб неяк паправіць становішча, яна прапаноўвае:

— Давайце лепей, дзеци, пагуляем у аптэку. Ты, Светка, будзеш прада-ваць лекі.

Чарга зноў вырастаете, але ця-пер ужо не такая шумная. Дзеци купляюць «таблеткі». Раптам адзін бойкі «пакупнік» падыходзіць да дзяўчынкі і голасна кажа:

— На табе, Таня, грошы. Вазь-мі мне таблетак, а то я хачу яшчэ ў мага-зін паспець. Трэба «чар-ніла» і цыгарэт купіць.

«Садыстка»

Чарга па цукар у гастрономе. У tym жа аддзеле прадаюць і слойкі з дзіцячым харчаваннем. Падыходзіць інтэлігентнага выгляду жанчына.

— Скажіте, — звяртаеца да прадаўца, — у вас детского мяса еще много осталось?

Чарга маўчиць. Прадавец з усмешкай:

— Вам хватит...

Сон

Студэнтка — экзаменатару:

— Ой, Мікола Пятровіч, я так вучыла, так вучыла. А сёння дык амаль не спала: легла каля трох, прачнulaся каля чатырох.

Выкладчык (меланхалічна):

— То хіба дзіва, што вы так пагана падрыхтаваліся. Трэба ўжо нешта адно: ці вучоба, ці хлопцы...

Каштан

— Касілі мы ў Андрэя Адамовіча. Леглі ў цянёк на перакур, і Іван, брат яго, кажа: «Глядзі-ка, наш каштанчык лісце ўгору за-драў. Мусіць, будзе дождж».

Андрэй толькі махнуў рукою: «Ат, які там дождж. У яго ўвесычна лісты дубака стаяць. Малады».

Метафара

Студэнты атрымалі заданне прывесці прыклады метафор

і ахарактарызываць іх. Волеч-ка Васількова пакарысталася радком з твора Ніла Гілевіча. Чытаем: «Прапусцім сціпла па адной?» Характарыстыка: «Прывычна метафара».

Парсюк

З самай раніцы Іванды Талюк пахмяліліся самагонкай, узялі стрэльбу і падыбалі ў хлеў да свіней. Іван кажа: «Глядзі, братан, як ён рыла падставіў ёмка. Шчас гакну». Бах уlob парсюку — той нават не завішчаў. Штых-на-жом нямецкі — па горле, каб кроўышла. «Няхай свяжуецца», — хмыкнуў. Памылі руки пад калонкай, зайнілі ў сенцы, лыкнулі па «сotцы»... Выйшлі на двор, каб вяроўкай выцягнуць парсюку з хлява, а той... той, які ні ў чым не бывала, кашоўшца, парохваючы, каля каровінай пуні, храбусцік кавалачкамі цэглы.

А з бакоў і галавы яго чорнымі лахманамі адкідаеца загусце-ла крывішча. Пастаялі хлопцы стаўбарамі якую хвілінку, а тады Іван з крыкам «т-тваю мець!» кінуўся ў сенцы, скапіў стрэльбу, падскочыў да парсюку і пекануў у небарау чарговым жаканам... Усё, можа, і абышлося б, як было тое заўсёды. Ну, пагаварылі б за чаркай пра дзівосы розныя, пакруцілі галовамі, пайспаміналі падобную чартайшчыну — дзякую Богу, прыкладаў хапала. Але ж калі Іван з Талюком дасмольвалі парсюковы бок, маці заманулася аднесці мяшанку свінні. Аднесла. Выйшла з хлява. Спакойна вывернула свінью ежу на зямлю, павольна падышла да сыноў... і толькі тут жанчыну «партрала»: з лямантам яна пачала ахаджваць вядром сваіх недалагу — па спінах, па галовах, па нагах.

Чортаказаўся ні пры чым. Гэта, пакуль сыны ставілі ў сенцах стрэльбу, ачмурэла ад стрэлу свіння зламала гнілую перагародку, пералезла да суседа, вымурзала ў яго кроў і, крыху супакоўшыся, вывалилася на двор...

Песня

У шапік, дзе прадаюць CD/DVD, заходзіць дзяўчына. Пытаетса ў прадаўца:

— У вас есть такая песня: Нана-на-на // на-на-на?

Каб

Сварацца двое:

— Каб ты шнуркі на базары прадаваў!

— Каб я табе іх прадаваў, каб ты на іх засіліўся.

Характар

Вясковая мянушка яго была Шкраб, і ён страшэнна не любіў

калі яго так дражнілі. У дзяцінстве адразу кідаўся ў бойку, а калі пасталеў, праста пераставаў размаўляць з «крыўдзіцелем».

З наравістаю жонкай ён жыў пагана. Былі частыя сваркі, іншы раз нават бойкі. Так сталясі і на гэты раз. Слова за слова, і калі жонка з нянавісцю працадзіла: «Шкраб ты дурны! Калі ты ўтамонішся, паскуднік?» — накінуўся на яе з кулакамі. Пасля трэцяга ўдара жанчына абрываўся на падлогу. Ды толькі што значыць характар! Ужо трацячы прытомнасць, яна заскарадзіла па фарбаванай масніцы пазногамі: «Шкраб! Шкраб! Шкраб! Шкраб!»

Прызванне

У маці аднаго нядошлага студэнта запыталіся:

— А чому Ваш сын для паступлення абраў менавіта білагічны факультэт?

У адказ пачулі катэгарычнае:

— Па прызванні. Мой жа Лёшка дужа любіць рыбу лавіць.

Усё, што ёсць

Дзве суседкі балáкаюць пра сваё здароўе:

— Ты ведаеш, Волечка, умне ж ўсё, што ёсць, ўсё баліць — ногі, рукі, спіна...

— І галава?

— Не, галава, дзякую Богу, не баліць...

Вяселле

— Здароў, браценні! Даруй, што на Вольчына вяселле не патрапіў. Ну, як згулялі?

— Здароў, Міколка. Добра спрэвілі, перад людзьмі не гадко. Пітва-ежы ўдосталь было, шчэ й жывіне асталося, ансамбаль з раёну граў, — павесіліся слаўна. Я толькі адных зубоў дзве жмені каля ганка назбіраў.

— О-о, сапраўды харошае вяселле.</p

Маміна замова

Сяргей
ПАНІЗЫНІК

Бутэрбодаўская вежа

На абед мой брат — хадок.
За талеркай ён — ядок.

А ў мяне зусім не ежа —
Бутэрбодаўская вежа.

Гляньце: у руках бігмаг —
Як мак-до-наль-даў-скі гмах!

Ну а гамбургер, хатдог
Намалюем вам удвох.

Абмакнуў у кетчуп палец:
— Я малюю хлеб-закалец!

Кажа мой сябрук-хітрун:
— Я малюю той лапун,

Што пякла бабуля ў печы.
Побач — сырадою глечык.

Не ўмішчаецца ў мой рот
Мак-до-наль-даў-скі бутэр-
брод.

Маміна замова

Светлым кветкам, добрым
дзеткам,
Шчабятушачкам-падлеткам
На задавальненне
Дам з прыдзвінскага палетка
Роднай мамачкі маленне.
Каб уквеціць нашу мову,
Я збярог яе замову:

— Маладзік малады,
Твой ражок залаты.
Дай жа Божа адхлання
На тваё пастаянне,
А мне — на дарогу.
Табе — злоту карону,
А мне ічасця й здароўя.

Стрыжы на крыжы

— Ляці, не дрыжы! —
Шчабяталі стрыжы, —
Паветра стрыжы,
Зямлю калышы, —

I будуць глыжы —
Дзяціва камянёй,
Расці, што й крыжы*
Паміж княжых агнёў
Ля тураўскіх пнёў.

...А я не дрыжу,
Бо з небам дружу.
I Богу кажу:
— Я маю душу, —
Таму не хлушу.

А праўду трymаць, —
Гэта ўвысь узлятаць
I стражу Крыжса
З лёгкім сэрцам вітаць.

*Калі Турава на намоленых мясцінах
і сёння вырастоюць з зямлі крыжы.

Боцікі і чаравічкі

Бліснулі з парога боцікі:
— Мы таксама патрыёці.
Родную зямлю не топча,
Асцярожна ходзіць хлопча:

Ён шкадуе кветку, пчолку
I абцасікам без толку
Не збівае з дрэва сук.
Беражэ зямлі красу!

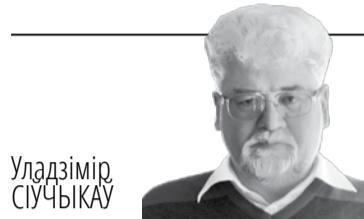
Зыркі борцік боціка
У чысцюлі Косціка!

Не паспелі пахваліцца, —
Наліцела Навальніца:
— Вось у нашай Веранічкі
Самі ходзяць чаравічкі.

Зачынаецца патоп, —
Безпрыгядны — топ-топ...
А сплывуць на край зямлі, —
Я вяртаю, дзе ё былі.

Як падсохне, Вераніцы
Будзе ў чым збіраць суніцы.

Маляваныя дываны

У дзядзькі Алеся

— Між аблокаў і хмароў
Па-над крамаю «Золата»
Кампануе і марыць,
Хоць паставаю —
Волат ён.
«Як за печкай у Бога!» —
Жывапіса праведвалі:
Бы ў Вінцэнта Ван Гога,
Дзень анёла,
Мы ведалі.
Ледзь ступіць —
Не прабіца
Між палотнай і графікі,
А на кніжнай паліцы —
«Аўтаманаграфія»
I партрэт Радзівіла.
Яго ўнучку адзінку,
Што прыемна здзівіла,
Як мяне,
Зваць Хрысцінаю.
Творы новыя ўдала,
Гожа
Ў рамы прыбраныя.
Больш за ўсе ўпадабала
Дываны маляваныя.
Прыазёрных палеткаў
Чаравала відовічча.
Замкі,
Дзіўныя кветкі,
Бы ў Язэпа Драздовіча!
«Страцім-лебедзь»,
«Пагоня»,
Беларушины рыцары,
Наши слава і гонар —
У найлепшых традыцыях.

Ён сказаў,
Што ў Заслаўе
На пленэр летуценнікаў
Будзе выехаць слáуна
Макаткі і насценнікі
Маляваць каля храма,
Па-над рэчкай Чарніцаю...

Калі возьмуць,
Стараннай
Буду я вучаніцаю!

Памочнік
— Баба Гэля кніжкі дзециам
Выдае ў бібліятэцы,
Ўпісвае ў абанементы
Почыркам сваім адметным.

Праланоўвае чытанкі,
Коміксы і маляванкі,
Вершы і апавяданні
Дый на кемлівасць заданні.

Хуткамоўкі і лічылкі,
Байкі,
жарты
I цвялілкі,
Лапатушки і пацешкі —
Ўсё —
з лагоднаю усмешкай.

З ёй шчырую я ад ранку —
Раскладаю абаранкі,
Падсалоджваю гарбату.
Я ў бабулі — памагаты.

Засыпаю ў кіпень зёлкі.

Дбайна аздабляю ёлку —
На духмянныя галінкі
Скрозь падважаю сняжынкі.

Я ужо зусім дарослы!
Дык з начыннем самым розным
Ранец мне
святы Мікола
Прынясе —
налета ў школу!

Калядны ліст

Святы Мікола,
Шлю Табе вітанні!
Падобны на Цябе быў мой дзядуля,
Чакаюць нецярпіва віншавання,
Дарункаў
Дзеці,
Ix матулі і татулі.

Усе,
Хто паслухяны і старанны,
Хто волю меў на добрыя учынкі,
Хто да старэйших ставіўся з
пашанай —
На святы Ты не маеш
адпачынку.

Як вырасту,
Дык добрай чараўніцай
Зрабіцца, як і Ты,
Я буду рада,
Стаць весялосці, радасці крыніцай,
Прыносіць шчасце дзеткам
на Каляды.

Я ведаю,
Што часта просяць дзеці
Пакласці ім пад ёлку тэлефоны
Мабільныя, найноўшыя у свеце,
Кампютары,
Планшэты
I смартфоны.

Я маю ўсё —
Мне не нясі нічога!
Хай возьмем падарунак мой
дзяўчынка
Ў дзіцячым доме
I падзячыць Богу.

Зрабі, як я прашу.
Твая Хрысцінка.

Доктарка

Завіхацца ля Златы
Генрых-дзед і баба Маша —
Захварэла ў лялька Даша.
Злата у сваім халаце,
Кажа: «Зёлак тут багата —
Здымем дрыжыкі і кашаль.
Нас прастуда не застрашиць,
Не хвалюйся дужа, тата,
З мамай прыяджай на свята!
Ачуяю разам з Дашай,
Расквітнее дача наша!»
Будзе поўнай шчасця хата!

А ці ўзаемна?

— Я люблю бязмерна котку,
Неўгамонную варкотку.
Ў Тайгі белен'кія лапкі,
Рыжая на носе крапка.
Вочкі зыркі,
бы зінкі,
Язычок,
як з запалнічкі.
Вусы ж у любімай кісі
Называюцца вібрисы.

Свежай ёй лію вадзічкі,
Корм сухі даю з палічки
I паштэту не шкадую.
Калі драпне —
не крываю.

Абнаўляю ў туалецце
Напаўняльнік у кювеце.
Як з сяброўкай разважаю,
Ды,

бывае,
заўважаю —
Ў татаў кабінет скрабецца,

Поўсьць вычэсваць не даецца,

Ні за што не йдзе купацца,
Любіць падрамаць,
счавацца.

Знаць бы —
ёй гуляць са мною

Лепіш
ці быць ўесь дзень адною?
І ці любіць мяне коця
Ў сне салодкім
і ў дрымоце?

Муз

— Котка Тайга ў кабінце,
Ўлёгшыся на падваконні,
Любіць больш за ўсё на свеце
За гардзінай спаць спакойна.

Як асення вяргіня,
Сонцу цешыца дзівачка.
Мо яна кату Варгіну,
Што з-пад Лепеля, сваячка?

Мілагучна так варкоча
Зразумелай татку мовай,
Нібы зычыць плёну хоча
За сталом яму пісьмовым.

Можа, тое муркаценне
(Зрэдку вуши нашаторыць)
Татку дадае натхнення
Пры пляскатым маніторы.

Артыстычная натура,
Мусібыць, спрыяе татку
Клацаць па клавіятуры —
Друкаваць яго нататкі.

Вось і думаю я часам —
Ёсць патрэба ў тым саюзе.
Як сядзяць яны сам-насам,
Значыць,
котка
ў таткі —
Муз!

Руплівіца

— Хоць сягоння і нядзеля,
Любія бацькі,
З пасцелі
Час прыходзіць падымаци
I са снамі расставацца!
Клопату ў мяне нямала,
Ды без вас засумавала,
Хоць без справы не сядзела —
Свой пакой прыбраць паспела,
Чарапаху накарміла
I памыла Тайгу з мылам...

Вылецела мама з ложка:
— Як гэта — памыла кошку?!

І каб тая не прастыла,
У ручнік яе ўкруціла
I,
нібы цырульнік,
тата
Фенам Тайгу грэў заўзята.

Некалі бацькам ляжаць —
Треба кошку ратаваць!

Сярожа Пастушок на старонках «Заранкі»

Пад псеўданімам Сярожа Пастушок у канцы 1920-х-пачатку 1940-х гадоў у друку выступаў беларускі паэт Сяргей Крывец (1909–1945). Той самы Сяргей Крывец, які ў 1933 годзе з Мастоўшчыны пераехаў у Беласток, дзе і пражыў свае апошнія 12 гадоў.

Язэп Палубятка ў беларускім беластоцкім тыднёвіку «Ніва» (12.02.2012) распавёў пра Сяргея Крывеца і пра яго беластоцкі творчы ўзлёт, а таксама апублікаў нізку вершаў паэта, якія ён напісаў у Беластоку. Вершы гэтыя былі апубліканы ў адзінным зборніку паэта «Дубок», які пабачыў свет у мінскім выдавецтве «Беларусь» у 1972 годзе. Зборнік рыхтаваў і напісаў прадмову да яго Рыгор Шырма пад рэдакцыяй Максіма Танка.

Праўда, Язэп Палубятка памыліўся, калі напісаў, што Сяргей Крывец у 1944 годзе, пасля вызвалення Беластока, быў мабілізаваны ў савецкую войску, а ў красавіку 1944 года, падчас штурму Гдыні, быў цяжкім. Сяргей наймаўся і ў пастухі, і ў парабкі, і ў цесльяры.

У 1925 годзе юнака выбіраюць сакратаром гуртка Таварыства беларускай школы. Ён пачаў праводзіць шырокую культурна-асветную работу на вёсцы, шмат чытаў, пазнаёміўся з Рыгорам Шырмам, Максімам Танкам, іншымі літаратарамі Заходняй Беларусі. Самастойна вывучыў і добра ведаў беларускую, русскую, польскую і нямецкую мовы. А калі брат у яго спытаўся неяк, навошта яму нямецкая мова, Сяргей адказаў,

што хоча ў арыгінале прачытаць Гётг і Шылер.

У 1927 годзе ў Вільні пачаў выдавацца ілюстраваны дзіцячы часопіс «Заранка». Рэдактарам-выдаццем яго была Зоська Верас. У часопісе друкаваліся творы заходнебеларускіх пісьменнікаў, казкі, дасланыя чытачамі, вершы дзяцей, праклады, малюнкі, розныя конкурсы і краязнаўча-пазнавальныя матэрыялы. Напісаў туды першы ліст у 1927 годзе і Сяргей Крывец, але падпісаўся псеўданімам Сярожа Пастушок. Ён даслаў у рэдакцыю свой першы верш. У рубрыцы «Наша пошта» № 7 з'явілася паведамленне: «Верш змяшчаем. Піши, што будзе рабіць зімой». Верш «Што за шчасце, што за доля...» – гэта першы апубліканы твор Сяргея Крывеца. Паэт у

першым вершы марыў месь кавалак уласнай зямлі, карову, шмат збожжа, а таксама хацеў вучыцца ў беларускай школе...

Па першых вершах паэтка і выдавец «Заранкі» Зоська Верас заўважыла, што на Мастоўшчыне жыве вельмі таленавіты самародак. Яе хвалявала, каб ён не знік, каб атрымаў пэўную адукцыю і меў працу. У «Нашай пошце» Зоська Верас пыталася: «Напіши нам, ці маеш магчымасць хоць крыху вучыцца і ці ёсць дзе дастаць беларускія кніжкі для чытання? Присылай нам сваіх вершаў болей. Ахвотна будзем іх пераглядаць і што добрае змяшчаць. Шыра жадаєм табе, каб ты меў магчымасць вучыцца і развівацца» (1928, № 4).

У № 4 за 1928 год на старонках часопіса быў апубліканы яшчэ адзін верш Сярожы Пастушка пра моладзь (яго німа ў зборніку «Дубок»). Верш гучыць так:

Моладзь, моладзь, ўся надзея
Маткі Беларусі!
Наша першая ідэя:
Смелымі быць мусім.
Мусім стаць нагамі цвёрда
На родную зямельку,
З болем трэ' барацца горда
Змагчы труднасць вельку.
Мусім выставіці грудзі
Нівыгодзе смела,
Каб з нас потым выйшли людзі,
Каб з нас вышла дзела.
Будзем слабых бараніці,
Праўды дамагаца,
І ў згодзі брацкай жыці,
За волю змагаца.
Дружна возьмемся за дзела
З ранняю заро,

I наперад пойдзем смела
Моцнаю сцяною.
Гэй, да працы, люд свабодны!
Браты і сястронкі,
Хай ляціць наш гімн народны
Ува ўсе старонкі.
Няхай зыкам сваім вольным
Ўскалыхне паветра,
Каб пачуў яго цвет польны,
Роднай пушчы нетра.

У 1929 годзе Сярожа Пастушок па-ранейшаму шчыра сябруе з «Заранкай». А Зоська Верас у «Нашай пошце» ўсё пыталася: «...Ці ўжо вучышся ў стяляра? Піши ў «Заранку»». І вясковы юнак пісаў. У першым нумары за 1929 год часопіс друкаваў пераклад Сярожы Пастушка з польскай мовы абрэзка «Удзячнасць дзікага» на беларускую мову. Сюжэт абрэзка вельмі надуманы, але ён цікава чытаецца. Некалі беднай індывідуалісткі адна жанчына ахвяравала залатую манетку. Прайшло шмат гадоў, і сын некалі беднай індывідуалісткі стаў багатым чалавекам. Ён знайшоў тую жанчыну і прынёс ёй у знак падзякі залатую манетку 25 тысяч франкаў. На дабро – адказаў дабром...

У 1931 годзе вясковы паэт даслаў у «Заранку» свае загадкі і круцігaloўкі, некаторыя з іх былі апубліканыя.

Але хутка «Заранка» спыніла сваё існаванне. А Сярожа Пастушок (Сяргей Крывец) пераехаў з роднай вёскі Дубна ў Гародню, а потым у Беласток. А ў 1940 годзе паступіў у Беластоцкі педінстытут...

Сяргей Чыгрын

Незламаныя дзецы Валадаркі

Пэўна, у кожнай краіне ёсць свая турма-сімвал. У Амерыцы – Алькатрас, у Францыі – Бастилія, у Брытаніі – Таўэр. У Беларусі таксама ёсць такая – сталічны Пішчалаўскі замак, больш вядомы пад народнай назвай Валадарка.

Сёлета Пішчалаўскі замак святкуе свой сур’ёзны юбілей – 190 гадоў з моманту ўвядзення ў эксплуатацыю.

Згодна з гарадской легендай, памешчык Пішчала пабудаваў замак для ўласных патрэбаў, аднак навабуд быў забраны імперскімі ўладамі, якія арганізавалі там астрог. У рэальнасці ж усё было менш рамантычна: дваранін Рудольф Пішчала выступаў у ролі «падрадчыка», выйграўшы своеасаблівы тэндар на пабудову новай гарадской турмы.

Замак быў пабудаваны ў 1824 годзе на гарадскім ускрайку і адчыніў дзвёры для першых «пастаяльцаў» вясной 1825-га. Як і ў любой іншай краіне, у гарадскую турму траплялі не толькі злачынцы ці асоцыяты з развітым крымінальным

мысленнем, але і нязгодныя з палітыкай існага рэжыму. Для некаторых астрог быў апошнім зямным прытулкам, для іншых – месцам, дзе гартаваўся дух, бо, як вядома, турма не толькі ламае, але і развівае волю да супраціву.

Першымі «палітычнымі» вязнямі турмы хутчэй за ўсё былі паўстанцы 1830–1831 гадоў, да якіх царскія ўлады паставіліся надзвычай ліберальна: кожнаму з інсургентаў далі па камеры, а таксама гарачы паёк. Іх паслядоўнікамі, паўстанцамі 1863–1864 гадоў, паshanцаўала менш, бо такога лагоднага стаўлення з боку расійскай імперскай адміністрацыі ўжо не было. Праз недахоп месцаў у камерах паўстанцаў трималі ў дзвары, многія з іх цярпелі не толькі голад ды холад, але знявагі і катаванні.

Па адвінавачванні ў распайсюдзе «шкодных» ідэй у гэтым турме сядзеў Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч разам з дачкой Камілай. З прычыны адсутнасці доказаў яго пасля выпускі, але паліцыя «прыглядала» за драматургам да канца яго жыцця.

У «нашаніўскі» перыяд адзін за адным у турму траплялі будучыя светачы нацыянальной культуры. Так, вядомы беларускі пісьменнік Карусь

Каганец паспей двойчы пабываць у астрогу – у 1905–1906 і 1910–1911 гадах. Аўтар зборніка вершаў «Матчын дар», беларускі паэт Алесь Гарун, быў арыштаваны за выступленні супраць царскага самадзяржаўца і прыгавораны да дзесяцігадовай высылкі ў Іркуцкую губерню, а пачынаў свой шлях у Сібір акурат з Пішчалаўскага замка.

Якуб Колас да таго, як стаць класікам беларускай літаратуры, актыўна займаўся палітыкай. Са школьнай лавы ведаем, што ён браў актыўны ўдзел у арганізацыі нелегальнага сходу настаўнікаў, за што быў арыштаваны і асуджаны на трэх гады зняволення. Шкада, на школьных занятках рэдка кажуць пра тое, што малады настаўнік Канстанцін Міцкевіч мог пазбегнуць вязніцы, наўпраст уцёкшы з судовай залы, але не зрабіў гэтага, бо за кратамі заставаліся яго сябры і паплечнікі...

Знаходзіўся Якуб Колас у менскай турме ў 1908–1911 гадах. За час свайго зняволення ён напісаў шмат вершаў, частка з якіх была прысвечаная турэмнаму жыццю і склала асобны раздзел «З турмы» у яго дэбютным зборніку «Песні жальбы», які пабачыў свет у 1910 годзе. Кажуць, менавіта ў

Пішчалаўскім замку ён задумаў сваю «Новую зямлю».

Будучы «начальнік» Польскай дзяржавы Юзаф Пілсудскі, які ў маладыя гады актыўна цікавіўся сацыялістычнымі ідэямі, за ўдзел у змове з мэтай забойства Аляксандра III быў прыгавораны да пяці гадоў высылкі. Этапавання ў Сібір ён чакаў у Пішчалаўскім замку. Фелікс Дзяржынскі, іншы вядомы палітик беларускага паходжання і аматар сацыялізму, з якім Пілсудскі вучыўся ў гімназіі, згодна з легендай, быў адзіным чалавекам, якому удалося ўцячы з астрогу падчас аднаго з чатырох этапаў, якія праходзілі праз менскую турму.

У Пішчалаўскім замку давялося пабываць яшчэ аднаму вядомому сацыялісту, тэрарысту, перакананому антысаветчыку і неблагому літаратару – Барысу Савінкаву, якога змясцілі ў турму пасля арышту ў Менску ў 1924 годзе. За краты ён трапіў пасля аперации «Сіндыкат-2», распрацаванай ГПУ для выкрыцця і знішчэння антысавецкага падполья на тэрыторыі СССР. Каб заманіць Савінкава на савецкую тэрыторыю, была створаная фіктыўная антысавецкая арганізацыя, якую ён павінен быў узнаці. Яўкі,

паролі, зброя – усё было па-свойску.

У 1932 годзе пасля нелегальнага пераходу савецка-польскай мяжы ў Пішчалаўскім замку сядзеў паэт Максім Танк. Яго таксама спрабавалі спраўляваць і выкрыць у ім шпіёна, падсадзіўшы ў камеру стукача. Неаднаразова той казаў Максіму Танку, што збіраецца пераѣхалаць ў Заходнюю Беларусь, набыць там хату і працаўаць на пана. Падбіваў на гэта, відаць, і Максіма Танка. Але замест словаў згоды, што за мяжой сапраўды лепш, правакатар быў збіты будучым паэтам. Пасля свайго вызвалення Максім Танк верненца ў Заходнюю Беларусь і будзе арыштаваны і пасаджаны ў Луцкую турму ўжо польскімі ўладамі.

На дадзены момант Пішчалаўскі замак, як і 190 гадоў таму, з’яўляецца пеңтэнцыярнай установай. Увесе час у сециве з’яўляецца інфармацыя пра тое, што яго хочуць перарабіць пад гасцінічно-музейны комплекс. Можа быць, у будучыні мы зможем пабачыць камеры, дзе знаходзіліся героі і пакутнікі, нашы незламаныя «дзецы» Валадаркі, для якіх знаходжанне ў турме адыграла надзвычай важную ролю ў жыцці...

Канстанцін Касяк

Мемуары ўнучкі Хэмінгуэя

Унучка вядомага амерыканскага пісьменніка Эрнэста Хэмінгуэя актрыса Марыэль Хэмінгўей выдала ўласныя мемуары.

У сваёй кнізе Марыэль гучна абвінаваціла вядомага рэжысёра Вудзі Алена ў сексуальных дамаганнях. Актрыса распавяла, што ў 1979 годзе на здымках фільма «Манхэтэн» яна не раз адчувала на сабе «не здаровы» інтарэс з боку Алена. На шчасце, усё скончылася, так і не пачаўшыся.

Марыэль, аднак, нічога не памятае пра свайго дзядулю. Аўтар аповесці «Стары і мора»

скончыў жыць самагубствам за некалькі месяцаў да нараджэння ўнучкі. Аднак Марыэль правяла дзяцінства ў яго доме, чула ад родных і блізкіх расповеды пра яго харктар, думкі і ўчынкі.

Марыэль часта перапаўняе гонар за тое, што яна належыць да сям'і легендарнага пісьменніка, аднак яна ніколі не выкарыстоўвала яго імя ў асабістых інтарэсах. У мемуарах таксама можна ўбачыць старыя сямейныя фотадымкі і цікавыя дакументы.

Марыэль часта намінавалася на прэстыжныя кінаўзнагароды, але ў апошні час яна вырашыла прысвяціць сябе літаратурнай дзейнасці.

«Падвойны падман» і Шэкспір

Навукоўцы даказалі прыналежнасць п'есы «Падвойны падман, або бедалагі-палюбоўнікі» (*Double Falsehood, or The Distrest Lovers*), якая раней лічылася фальшыўкай, пяру Шэкспіра.

Да такой высновы прыйшли навукоўцы з Асацыяцыі навуковай псіхалогіі, прапаналізуваўшы тэксты драматурга. Вынікі былі апублікаваны ў часопісе асацыяцыі *«Psychological Science»*. Праграма, спецыяльна распрацаваная для аналізу літаратурных тэкстаў, прааналізавала творы

ўсіх, хто мог быць датычны да стварэння «Падвойнага падману»: 33 тэксты, напісаных Шэкспірам, 12 п'ес Льюіса Тэабальда, які знайшоў і выдаў п'есу праз сто гадоў пасля смерці Шэкспіра, а таксама тэксты Джона Флетчара, драматурга, які працаваў разам з Шэкспірам.

Праграма засведчыла, што аўтарам п'есы з'яўляецца Шэкспір. Такія высновы былі зроблены на падставе аналізу выкарыстання пэўных часцін мовы, літараспалучэнняў, эмацыйна афарбаваных і рэдкіх слоў.

Навукоўцы адзначаюць, што цалкам давяраюць вынікам сваёй працы.

П'есу ўпершыню апублікавалі і паставілі ў 1727 годзе.

Дом-музей Бродскага

Першы ў свеце музей Іосіфа Бродскага адкрываўся ў вёсцы Нарынска Каношская раёна Архангельскай вобласці.

Будучы лаўрэат Нобелеўскай прэміі па літаратуре адбываў там высылку з сакавіка 1964 па каstryчнік 1965 года.

Музей Бродскага размісціўся ў адрестаўраванай сціплай вясковай хаце Песцерава, у якой жыў паэт. У аснову экспазіцыі ўвайшлі рэчы, якімі карыстаўся І. Бродскі: крэсла, стол, канапа, газавая лямпа, бачок для прайёкты фотастужкі, знайдзеная пры аднаўленні хаты фанернае вечка ад пасылкі, адрасаванай Бродскому яго бацькам з Ленінграда.

Агульны аб'ём сродкаў, выдаткованых на музейны праект, склаў каля пяці мільёнаў расійскіх рублёў.

Іосіфа Бродскага выслалі на пяць гадоў у далёкую Архангельскую вобласць «за дармаедствам». Там ён правёў паўтара гады, пісаў вершы, публікаваўся ў мясцовай газете, працаў на ферме, у калгасе. І. Бродскі называў гэты час самым шчаслівым у сваім жыцці.

Дзякуючы садзейнічанню Ганны Ахматавай тэрмін высылкі быў скарочаны, і ў верасні 1965 года І. Бродскі вярнуўся ў Ленінград. Паэта прынялі ў Саюз пісьменнікаў, што дазволіла пазбегнуць новых абвінавачванняў у дармаедстве. У чэрвені 1972-га паэт быў вымушаны назаўжды пакінуць радзіму. Памёр Іосіф Бродскі ў студзені 1996 года ў Нью-Ёрку.

Пластычная аперацыя «пад Шэкспіра»

Больш за 200 тысячаў даляраў ЗША выдаткаваў на пластычныя аперацыі кітайскі пісьменнік

Чжан Юй.

Ен надзвычай шануе творчасць вялікага ангельскага драматурга Уільяма Шэкспіра і таму захацеў вонкава быць падобным на свайго літаратурнага куміра.

Каб стаць «копіяй» легендарнага драматурга, мужчына насымеліўся на 10 пластычных

аперацый. На працягу некалькіх месяцаў кітайцу адкарэктавалі разрез вачэй, змянілі форму носа і падбароддзя.

Чжан Юй кажа, што гатовы ў класі ўшчэдры больш грошей у свой новы вобраз. Паводле яго словаў, у іх з Шэкспірам шмат агульнага. Як і легендарны драматург, Юй нарадзіўся ў белай сям'і і змог «стаць на ногі» выключна дзякуючы сваім кнігам.

Чжан Юй з'яўляецца адным з самых вядомых маладых пісьменнікаў КНР.

Невядомы аповед пра Шэрлака Холмса

У Вялікабрытаніі знойдзены рукапіс дагэтуль невядомага аповеду пра прыгоды Шэрлака Холмса. Магчыма, ён належыць пяру Артура Конан-Дойла.

Рукапіс знайшоў на гарышчы 80-гадовы Ўолтар Эліёт. Ён сцвярджае, што аповед быў напісаны Конан-Дойлем у якасці акта дабрачыннасці. У 1902 годзе ў шатландскім мястечку Селкірк быў знішчаны паводкай драўляны мост. Праз два гады мясцовыя жыхары

арганізавалі трохдзённы збор сродкаў на новы мост. Часткай мерапрыемства стаў выпуск зборніка апавяданняў, у стварэнні якога падзельнічаў і знакаміты пісьменнік. Аднак згаданы аповед у зборніку не падпісаны, таму сапраўднае аўтарства твора пакуль застаецца пад пытаннем.

Старонка падрыхтавана паводле матэрыялаў The Bookseller, The Local Se, The Guardian, Associated Press, vsiknygy.net i prostokniga.com.ua, novostliteratury.ru i Newsru.ua.

Прэмія імя Астрыд Ліндгрэн

У Стокгольме ўручана міжнародная літаратурная прэмія імя Астрыд Ліндгрэн за 2014 год.

Старшыня журы Буэль Весцін уручыў узнагароду дабрачыннай арганізацыі «PRAESA» з Паднёва-Афрыканскай Рэспублікі.

На прэмію, заснаваную трыванцца гадоў таму ўрадам Швецыі пасля смерці знакамітай дзіцячай пісьменніцы, сёлета намінаваліся каля двухсот прэтэндэнтаў з 61 краіны. Па ўмовах конкурса, на ўзнагароду «The Astrid Lindgren Memorial Award (ALMA)» могуць прэтэндаваць не толькі літаратары, але і ілюстратары, мастакі, творчыя калектывы, якія ствараюць для дзяцей і працаюць з дзецьмі.

Цяперашні пераможца – «PRAESA» – займаеца альтэрнатыўнай адукацыяй і з дапамогай літаратурнай творчасці дапамагае маленькім не толькі вучыцца чытаць, але і ведаць сваю родную мову і культуру. Для гэтага валанцёры «PRAESA» стварылі дастатковая разгалінаваную сетку кніжных клубаў,

выдаюць літаратуру на многіх дыялектах, якія існуюць у Паднёвой Афрыцы.

Премія імя Астрыд Ліндгрэн з'яўляецца самай буйной узнагародай, якая ўручается ў галіне дзіцячай і падліткавай літаратуры. Сума, якая выплачваецца пераможцу, складае 5 мільёнаў шведскіх крон (700 тысяч даляраў ЗША).

Прэмія «ЛітоДрама»

«ЛітоДрама» – узнагарода, якая ўручается пад эгідай Літаратурнага інстытута імя Максіма Горкага і Саюза расійскіх пісьменнікаў.

Цырымонія ўзнагароджвання лаўрэатаў прэміі адбылася 8 красавіка. У намінацыі «Авангардная п'еса» быў уганараваны Ягор Чэрлак (Чалябінск) за п'есу-фантазію пра Юрія Гагарына. Напярэдадні Дня касманаўтыкі такое раашэнне журы літаратурнай прэміі «ЛітоДрама» можна называць лагічным. П'еса Я. Чэрлака напісана ў жанры фантастыка-іранічнай камедыі. Па сюжэце твора першы касманаўт Зямлі не загінуў у авіякатастрофе, а дажыў да нашых дзён, захаваўшы інкогніта.

У намінацыі «Г'еса, звязаная з літаратурнай спадчынай» лаўрэатам прэміі «ЛітоДрама» стаў Аляксандар Ігнашоў (Самара) з п'есай «Да Божага парога».

Усяго ў конкурсі прынялі ўдзел больш за 365 аўтараў з розных краін свету, прадставіўшы на суд журы каля 800 твораў.